

Att odla och *bli till* med kulturarvssorter

Kulturarvssorter som en länk mellan dåtid
och ett mer hållbart framtida matsystem

Linn Hummelstrand

Självständigt arbete • 30 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Agronomprogrammet – landsbygdsutveckling
Uppsala 2026

Att odla och *bli till* med kulturarvssorter. Kulturarvssorter som en länk mellan dåtid och ett mer hållbart framtida matsystem.

Growing and becoming, with heirloom varieties. Heirloom varieties as a link between the past and a more sustainable food system for the future.

Linn Hummelstrand

Handledare: Klara Fischer, SLU, Institutionen för stad och land
Examinator: Ildikó Asztalos Morell, SLU, Institutionen för stad och land

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: Avancerad nivå, A2E
Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling för agronomer, A2E
Kurskod: EX1025
Program/utbildning: Agronomprogrammet – landsbygdsutveckling
Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land
Utgivningsort: Uppsala
Utgivningsår: 2026
Omslagsbild: Fröer och blommor. Linn Hummelstrand, 2026
Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: kulturarvssorter, fröodling, bli till med, mer-än-mänskligt liv, omsorg, ICE-modellen, avskolning

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land
Avdelningen för landsbygdsutveckling

Sammanfattning

Denna studie undersöker det relationella bandet mellan människor och odlade växter, med fokus på kulturarvssorter, för att utforska ifall en utökad förståelse för relationer kan omforma vårt sätt att förhålla oss till ekonomi och resultera i ett mer hållbart matsystem.

Studien är gjord genom deltagande observation på ett fröbyte, intervjuer av människor som jobbar med förvaltande av den odlade mångfalden och kompletterad med sekundärkällor. Studien utgår från den feministiska omsorgsetikens förståelse för relationer och begreppet *bli till med*, som används för att illustrera hur vi har blivit de vi är genom vår relation till kulturarvssorter, vilket ger oss ett relationellt ansvar att fortsätta värna om dem. *ICE-modellen* används för att illustrera hur det rådande marknadsekonomiska matsystemet är beroende av, men samtidigt förgör, *underhållsekonomin* som innefattar omsorgsaktiviteter från jordbruksarbetare och *mer-än-mänskligt liv*. Begreppet *avskolning* inom jordbruket används för att beskriva hur kunskap om, och relationella band till, fröer och odlingslandskap kan gå förlorade när människor slutar odla eget frö, och i stället köper moderna frösorter.

Studien visar hur odlande av kulturarvssorter och fröbyten kan bygga mellanmännsliga relationer, motverka *avskolning* och främja mer autonoma och resilienta odlingspraktiker. Vidare stärks det relationella bandet mellan människor och växter, vilket kan bidra till ett mer hållbart matsystem där underhållsekonomin stötts genom att värdera relationer och synliggöra omsorgsarbete – något som saknas i marknadsekonomin logik.

Nyckelord: kulturarvssorter, fröodling, bli till med, mer-än-mänskligt liv, omsorg, ICE-modellen, avskolning

Abstract

This study examines the relational bond between humans and cultivated plants, with a focus on heirloom varieties, to investigate whether an expanded understanding of relationships can reshape our way of relating to economics and result in a more sustainable food system.

The study is conducted through participatory observation at a seed exchange, interviews with people who work with the management of cultivated diversity and supplemented with secondary sources. The study is based on the Feminist Ethics of Care's understanding of relationships, and the concept of *becoming-with*, which illustrates how we have become who we are through our relationship with heirloom varieties, giving us a relational responsibility to continue to care for them. The *ICE model* is used to illustrate how today's market-based food system is dependent on, but at the same time destroys, the *maintenance economy* that includes care activities from agricultural workers and *more-than-human life*. The concept of agricultural *deskilling* is used to describe how knowledge about, and relational bonds to, seeds and farming systems changes when people buy modern seed varieties instead of growing their own seeds.

The study shows how the act of growing heirloom varieties and sharing seeds can build interpersonal relationships, counteract *deskilling*, and promote more autonomous and resilient farming practices. Furthermore, the relational bond between humans and plants is strengthened, contributing to a more sustainable food system where the *maintenance economy* is supported by valuing relationships and making care activities visible – something that is missing from the logic of the monetized economy.

Keywords: heirloom varieties, seed saving, becoming-with, more-than-human-life, care, ICE model, deskilling

“Saving seeds is saving life.”
– *Vandana Shiva*

“We are sustained today by floral gifts, from the food on our tables to the perfumes on our skin. The Earth is a floral planet, and although we seldom realize it, we are a species almost entirely dependent on flowers.”
– *David George Haskell*

Innehållsförteckning

Tabellförteckning	7
Figurförteckning	8
1. Inledning	9
1.1 Syfte och frågeställningar	10
2. Bakgrund	11
2.1 Kulturarvssorter och moderna frösorter	11
2.2 Dagens matsystem	12
2.3 Bevarande av den odlade mångfalden	14
3. Teoretiskt ramverk	16
3.1 Feministisk omsorgsetik	16
3.2 ICE-modellen	19
3.3 Mer-än-mänskligt liv	21
3.4 Bli till med	22
3.5 Avskolning	24
4. Material och metod	26
4.1 Kvalitativ forskningsmetod	26
4.2 Deltagande observation	26
4.3 Intervjuer	27
4.3.1 Semistrukturerade intervjuer	27
4.3.2 Intervjupersoner	28
4.4 Sekundärkällor	29
4.5 Reflexivitet och autoetnografisk metod	29
4.6 Analys	30
5. Resultat och diskussion	32
5.1 Fröruset – att byta och få ett överflöd	33
5.2 Att odla autonomi och kunskap	36
5.2.1 "Every peasant needs a garden"	36
5.2.2 Att välja frö – F1-hybrider eller kulturarvssorter?	38
5.2.3 Kunskap och välvillig vanvård	42
5.3 Att synliggöra omsorgsarbete	44
5.3.1 Att ta hand om det relationella bandet – kulturarvssorter är mänskliga skapelser	44
5.3.2 Arbetaren bakom maten	47
5.3.3 Ouppmärksammanad kvinnohistoria	48
5.4 Sammanflätade ekonomier	49

6. Avslutning: Vilken plats kan kulturarvssorter ha i ett mer hållbart matsystem?	53
Referenser.....	55
Populärvetenskaplig sammanfattning	61

Tabellförteckning

Tabell 1. Jämförelse av teman inom dominant moralteori med feministisk omsorgsteori av Whittingham och Wynberg (2021). (Min översättning)	18

Figurförteckning

Figur 1. Egen bearbetning utifrån Jochimsen och Knoblochs ICE-modell (Dengler & Strunk 2018).	20
Figur 2. Egen bearbetning utifrån ICE-modellen anpassad av Dengler och Strunk (2018).	20
Figur 3. Bord med information och tidskrifter på Fröruset. (Hummelstrand, L. 2026). [fotografi]	37
Figur 4. Kulturarvssorter i Sesams monter på Fröruset. (Hummelstrand, L. 2026). [fotografi]	40

1. Inledning

Allt startar med ett frö. Fröet är grunden för allt liv, och fröer är sammanvävda med människans historia och fortsatta överlevnad (Phillips 2013).

Kulturarvssorter kallas de äldre frösorter som har funnits med oss länge. De bär på en bredd av genetiska anpassningar, smaker och historier som har växt fram tillsammans med människor och de lokala ekosystemen (Andréasson & Sommarin 2014; Liljemalm 2020; Leino et al. 2023).

Modern växtförädling har skapat sorter med högre avkastning och andra önskvärda egenskaper för handelns önskemål, och i det rådande livsmedelssystemet betraktas fröer som en insatsvara, där de relationella banden till människorna och omgivningen kapas till förmån för avkastningen som fröet kan producera (Flachs & Stone 2019). För att uppnå en lönsam fröproduktion odlas fröna ofta med ekologiskt- och socialt ohållbara metoder i klimat som skiljer sig från vårt, vilket innebär att de är sämre anpassade till det svenska odlingsförutsättningar jämfört med närodlade fröer (Leino et al. 2024; *Kriget om fröerna* 2026).

Trots att fröer har sparats och odlats av människor sedan urminnes tider, blir det allt vanligare med fröer som det inte går att odla vidare från. F1-hybrider bildas när två hårt dragna inavelslinjer korsas för att producera en sort med önskvärda egenskaper, men dessa hybrider får ingen pålitlig avkomma själv, utan kräver ständigt inköp av nya F1-frön (Liljemalm 2020). Detta bryter människans uråldriga tradition av att spara och dela med sig av egna fröer, och rubbar bönders kunskap och relationella band till fröer och hur de interagerar med odlingen (Flachs & Stone 2019; Marshak et al. 2021).

När F1-hybrider och andra moderna, högavkastande sorter, ersätter kulturarvssorter i matsystemet riskerar de äldre sorterna att försvinna helt (Liljemalm 2020). 75% av den odlade mångfalden har redan försvunnit under förra århundradet och det finns inget sätt att återkalla en sort när den väl har utrotats (FAO 2010). Köksväxter är särskilt sårbara ur en bevarandesynpunkt, jämfört med växter som perenner och lignoser, då de ständigt måste odlas och låtas gå till frö för att leva vidare (Leino et al. 2023).

I denna uppsats undersöker jag de relationella banden mellan människor och växter, som får oss att fortsätta odla kulturarvssorter. Min studie fokuserar främst på köksväxter men även en del trädgårdsväxter. Detta är kategorier som man vanligtvis särskiljer, men som i trädgårdar och odlingslotter ofta lever sida vid sida. Det är främst i hobbyodlingar som äldre sorter odlas vidare, eftersom odling som hobby sällan görs för att maximera avkastningen, utan av kulturella, emotionella eller smakmässiga skäl (Phillips 2013). Jag vill undersöka vad som driver folk att spara och dela fröer, samt hur människors relationer med växter kan

ligga till grund för ett mer hållbart matsystem, som värnar om den odlade mångfalden och inte äventyrar den ytterligare.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka huruvida *in situ*-bevarande av kulturarvssorter, genom lokala nätverk och hobbyodling av fröer kan bidra till ett mer hållbart matsystem, inte bara genom bevarandet av biologisk mångfald, utan även genom hur denna praktik omskapar relationen mellan människor och mellan oss och annat liv.

För att förstå de relationella banden mellan människor och växter och hur odlandet av sådana band kan hjälpa oss att omvärdera vad som är viktigt använder jag mig i denna uppsats av ICE-modellen som delar upp vår ekonomi i den industrialiserade ekonomin (I), omsorgsekonomin (C för *care*) och den ekologiska dimensionen av ekonomin (E), som jag ser som nära besläktad med omsorgsekonomin. För att nyansera förståelsen för *omsorg* och länka mänsklig omsorg i ICE-modellen till omsorg som går bortom det rent mänskliga, använder jag begreppen *bli till med* och *mer-än-mänskligt liv* för att analysera min data. Jag använder mig också av forskning om *avskolning* inom jordbruket för att förstå hur bristen på omsorgsrelationer med växter inom marknadsekonomin har lett till en brist på kunskap om odling, som de facto hotar vår möjlighet att producera mat i framtiden. Mina frågeställningar lyder:

- ☼ *Vad innebär det att odla med eget/delat frö?*
- ☼ *Kan kulturarvssorter och praktiker kring att odla och dela frö bredda förståelsen för relationer och därmed omvärdera hur vi ser på ekonomi?*
- ☼ *Kan en sådan omvärdering av, och breddad förståelse för relationer och ekonomi vara en grund till ett mer hållbart matsystem?*

2. Bakgrund

I detta kapitel förklaras först vad som utmärker kulturarvssorter och moderna frösorter, och odlandet av de olika frösorterna kan innebära. Därefter diskuteras hur dagens industrialiserade matsystem ser ut och vilka hållbarhetsutmaningar det kan medföra. Slutligen presenteras en relevant konvention och ett fördrag kopplat till bevarande av den odlade mångfalden, och bevarandesystemen *in situ* och *ex situ* förklaras.

2.1 Kulturarvssorter och moderna frösorter

Förädling av fröer är något som människan alltid har gjort – redan för 12 000 år sedan då människor började odla valde man att spara de fröer med egenskaper som passade människan bäst – större frukt, godare smak och frön som var lättare att skörda (Liljemalm 2020). På senare år har växtförädlingen blivit mer tekniskt avancerad, och det går idag att snabbt och precist ändra i gener på växter och annat liv genom tekniker som gensaxen CRISPR/Cas 9 (Liljemalm 2020).

Kulturarvssorter kallas de sorter som har en lång historia av odlande och som har sparats av människor och växt fram med landskapet. Dessa frön bär på en bred genetik, som har anpassat sig efter den omgivning som de har skapats i. Kulturarvssorter är därför mer anpassningsbara än moderna frösorter, där mycket av den genetiska mångfalden har förädlats bort (Andréasson & Sommarin 2014; Liljemalm 2020). Kulturarvssorter är också kulturhistoriskt intressanta och bär ofta namn från olika platser och människor som har levt med grödan och själva bär på en historia (Best 2013; Leino et al. 2023; Rhodes & Bartoszek 2025).

Moderna fröer har förädlats fram för att ge högre avkastning, och exempelvis vara resistenta mot sjukdomar (Liljemalm 2020). Moderna sorter kan därmed prestera bättre än kulturarvssorter, men bara under rätt förutsättningar – de har en smalare mångfald, och är därmed mer sårbar för angrepp, och behöver matas med mer insatsmedel för att kunna prestera bra (Tsing 2012; *Kriget om fröerna* 2026). Moderna sorter har egenskaper som passar stora kommersiella odlingar och handeln – jämn mogning, lång hållbarhet och grödor som tål att fraktas och som ser ut så som konsumenterna förväntar sig (Olausson & Boman 2021).

Det var under efterkrigstiden som industrialiseringen av jordbruket tog fart. Behovet av att öka och effektivisera matproduktionen gjorde att avkastningen hamnade i blickfånget och kulturarvssorterna trängdes undan (Gan 2019). Fokuset på ökad avkastning banade väg för den Gröna revolutionen vilket ökade avkastningen i jordbruket drastiskt genom introducering av moderna frösorter av framför allt ris och vete, men vars effekter på den odlade mångfalden är slående: ”mellan 1960 och 1980 förlorade Filippinerna runt 4 000 sorters ris, Bangladesh 7 000 och Indonesien 15 000. Denna genetiska rikedom ersattes av en handfull

hybridsorter, vilket resulterade i förlorad kunskap och praktik av fröproduktion och sparande, ökat beroende av externa leverantörer av insatsmedel, och bönders skuldsatthet” (Martin-Prével 2017: 11, min översättning).

F1-hybrider kallas de fröer som uppkommer efter en korsning mellan två olika genetiskt inavlade linjer, för att ge en sort med önskvärda kvaliteter. Man kan exempelvis korsa tomatsort A som ger hög avkastning med tomatsort B som har god resistens mot korkrotssjuka och om man har tur så kan man få en sort som bär på de goda egenskaperna från både sort A och B. Ifall man sparar frön från denna F1-hybrid kommer däremot inte nästa generation att bevara dessa egenskaper på ett förutsägbart sätt, utan man får fröer med väldigt blandad och oförutsägbart kvalitet. Därför behöver man köpa nytt F1-frö varje år om man vill säkra en bra produktion (Liljemalm 2020). Köpta fröer framtagna för storskalig försäljning är inte anpassade till den specifika platsen på samma sätt som bönders eget frö.

Idag ägs majoriteten av köksväxtfröerna av ett fåtal fröföretag genom växtförädlarrätt eller hybridodling som kräver ständigt inköp av fröer från företag, vilket skapar en stor maktkoncentration (Leino et al. 2024). Växtförädlarrätten är ett slags patent som växtförädlare kan ansöka om efter den kostsamma processen av att ta fram nya sorter, för att få ensamrätt till sorter och kunna bestämma hur fröna får användas kommersiellt, samt kunna få en slags royalty när sorten används (Börjeson & Nygårds 2011; Liljemalm 2020). Maktkoncentrationen av fröföretag har gjort att svensk fröproduktion har ersatts av mer storskaliga odlingar på lönsammare platser som inte delar vårt svala och ljusa klimat (Leino et al. 2024). Trots att närodlade fröer och kulturarvssorter kan vara mer anpassade till vårt klimat, mer resilianta mot klimatförändringar och göra vårt livsmedelsystem mer självförsörjande finns det sedan 70 år tillbaka i Sverige knappt någon inhemsk fröproduktion av köksväxter i Sverige (Leino et al. 2024). Detta innebär en stor förlust av genetisk mångfald och i förlängningen också sämre beredskap för framtida kriser. Många av de kulturarvssorter som våra förfäder har förädlat och levt tillsammans med försvinner när handeln blir allt mer standardiserad och storskalig – 75% av den genetiska mångfalden av grödor har redan gått förlorad mellan år 1900 och 2000 (FAO 2010; Leino et al. 2024). Detta är något som företag som Nordfrö och nätverket Fröalliansen försöker ändra på, genom att öka kunskapen, produktionen och tillgången på svenskodlat ekologiskt köksväxtfrö i Sverige (Fröalliansen 2025; Nordfrö 2026).

2.2 Dagens matsystem

Idag är vi i Sverige beroende av import för att få mat på tallriken – hälften av det vi äter produceras utanför landets gränser (LRF 2025). Räknar man in insatsmedel såsom fröer, konstgödsel, bekämpningsmedel och drivmedel är självförsörjningsgraden mycket lägre (Berg 2025). Särskilt importberoende är Sverige av frukt och grönsaker, som odlas i södra Europa, eller på andra ställen

där maten produceras billigare tack vare ett mer gynnsamt klimat, billigare arbetskraft och mindre strikta miljö- och arbetslagar.

Dagens mat produceras enligt en logik av storskalighet, komparativa fördelar och handel (Clapp 2020). Idag ägs majoriteten av marknaden för fröer, kemikalier, teknik och andra insatsmedel för jordbruket av några få företag och denna maktkoncentration påverkar både producenter och konsumenters beteende och valmöjligheter (Clapp 2020). Mat behandlas som vilken vara som helst inom marknadsekonomi och insatsmedel och livsmedel skeppas tvärs över jordklotet för att kunna producera mest andel mat på ett så effektivt sätt som möjligt (Clapp 2020). Detta industrialiserade jordbruk har ökat jordbruksaktiviteten och möjliggjort att stora mängder mat produceras av färre människor (Liljemalm 2020), men odlingsmetoder såsom kemiska bekämpningsmedel, konstgödsel och ettåriga monokulturer där jordens kontinuerligt plöjs går ut över jordens, vattendragens, ekosystemens och människors hälsa och välmående (Gan 2019).

Enligt Tsing (2012) har europeiska plantager under kolonialtiden format hur dagens företagsstyrda jordbrukssystem är utformat, och leder till att vi tenderar att se monokulturer som det enda sättet att odla mat på, trots att de är mer sårbara för angrepp än diversifierade, mindre odlingssystem med en större mångfald av grödor. Det finns större mångfald i småskaliga odlingar – inte bara när bland de odlade grödorna, utan även annat liv såsom svampar och mikroliv i jorden (Tsing 2012). Odlingar som inte använder kemiska bekämpningsmedel och konstgödsel når en högre biodiversitet ovan och under jorden, då inte gifter används och grödorna får sin näring genom organiskt material som bygger upp jorden, i stället för lättlösligt konstgödsel som framställs av energikrävande processer och ändliga resurser, och som lättare läcker ut till vattendrag och orsakar övergödning (Wei et al. 2021; Osorio-Tejada et al. 2023).

Det är inte bara ekosystem som drabbas av produktionen av billig mat – det kan också gå ut över jordbruksarbetarna. Globalt sett är 2 miljoner människor förslavade inom jordbrukssektorn (FAO 2020). Inom EU utgör migranter en stor del av arbetskraften, och är de som är mest utsatta för inhumana arbetsförhållanden och exploatering (Augère-Granier 2021; Oxfam 2024). Enligt Castillo Rojas-Marcos och Molinero Gerbeau (2023) är exploatering av migrantarbetare den grund som EU har byggt sina matindustrier på, då företagen inom matsystemet utnyttjar migranternas sårbarhet och har skapat en ”extremt lukrativ ekonomisk modell i samverkan med de europeiska staterna som har tolererat (om inte uppmuntrat) denna struktur för att öka näringslivet och uppnå självförsörjning av mat” (min översättning). I Spanien, som förser Sverige med billiga grönsaker året om, betalar arbetare och miljön priset i form av osäkra arbetsförhållanden, hot, sexuellt våld, höga mängder gifter och hälsofarligt höga temperaturer i plastväxthus som sträcker ut sig i så stora områden att de är synliga från rymden (Komposch et al. 2024; Möller 2024).

Att som svensk bonde, med mindre gynnsamt klimat och striktare regelverk, försöka konkurrera prismässigt mot produktionen i exempelvis Spanien är svårt. Att dessutom bedriva ett jordbruk i mindre skala, där odlingsmetoder tar mer hänsyn till miljön, är ännu svårare, då man frångår skalfördelar, effektivisering och lönsamhetskalkyler ännu mer. Det finns starka incitament för jordbrukare att välja moderna högavkastande sorter för att få det att gå runt ekonomiskt, vilket gör att de äldre sorterna försvinner bort från odlingarna (Liljemalm 2020).

Samtidigt har småskaliga odlingar med en diversifierad produktion större möjlighet att vara självförsörjande och skapa ett kretslopp på gården, än stora monokulturer som i högre grad är beroende av insatsmedel och därmed mer sårbara för chocker. De jordbrukare som odlar kulturarvssorter får en lägre avkastning från sina sorter, men en jämnare skörd vid chocker såsom extremväder. När skördarna av moderna spannmålssorter halverades under torkan 2018 kunde bönder som odlade kulturspannmål till skillnad från andra bönder få ut en lika stor skörd som under ett vanligt år (Liljemalm 2020).

I en tid av klimatförändringar – torkperioder, sinande färskvattentillgångar, översvämningar och annat extremväder – har de moderna frösorterna och det industrialiserade jordbruket alltmer börjat ifrågasättas (van Niekerk & Wynberg 2017; Kilwinger et al 2025). I ljuset av politiska oroligheter bör det rådande systemets beroende av insatsmedel från fossila bränslen och diktaturer lyftas i diskussionen om beredskap och resiliens (Berg 2025). I skrivande stund (maj 2026) har den globala handeln av konstgödsel rubbats av situationen i Hormuzundet, vilket skapar stor oro inom livsmedelssystemet och hotar säsongens skördar (FN 2026).

Kulturarvssorter kan vara en ingång till ett mer hållbart livsmedelssystem, då de bär på en bättre anpassningsförmåga och klarar av att producera mat i ett mindre insatsintensivt jordbrukssystem. Dessutom bär kulturarvssorter på smaker och minnen som är svårtillgängliga i dagens globaliserade matsystem, där de sorter som går att köpa i affären är anpassade efter optimal lagringsförmåga och avkastning, snarare än smak och kulturell innebörd (Phillips 2013).

2.3 Bevarande av den odlade mångfalden

Konventionen om biologisk mångfald antogs av FN 1992 och syftar till att bevara och hållbart nyttja den biologiska, inklusive den odlade, mångfalden. Sverige har, liksom många andra länder, ett nationellt program för växtgenetiska resurser (Programmet för odlad mångfald, som förklaras i kapitel 5) för att uppnå detta (Börjeson & Nygårds 2011).

Artikel 9 av FAO:s fördrag *International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture* syftar till att öka bönders rättigheter kopplat till fröer, och uppmärksamma och förvalta traditionell kunskap kring bevarande och förädling (FAO 2009). Ansvaret ligger på stater att skydda bönders rätt att få

tillgång till, samt spara, sälja och byta fröer och möjliggöra deras inflytande kring frågor som rör bevarande och nyttjande av fröer (FAO 2009).

Bevarandet av växtgenetiska resurser kan delas in i två metoder – *in situ*- och *ex situ*-bevarande. *In situ* innebär bevarande genom odling ”på plats”, alltså att frön bevaras i sina naturliga miljöer eller genom odling. *Ex situ* är bevarande som sker utanför fröets naturliga miljö, vanligtvis i genbanker. I denna text kommer främst *in situ*-bevarande undersökas som ett sätt att knyta relationella band till kulturarvssorter och påverka vår förståelse för matsystem, men även vikten av *ex situ*-bevarande diskuteras.

3. Teoretiskt ramverk

I denna del presenteras mitt teoretiska ramverk, som först introducerar den feministiska omsorgsetiken, som kan hjälpa oss att förstå och centrera känslor och relationer. Därefter presenteras ICE-modellen, som beskriver hur marknadsekonomin är beroende av omsorgsaktiviteter, men samtidigt exploaterar dem. Sedan förklaras begreppet *mer-än-mänskligt liv*, som används för allt liv som inte är mänskligt, exempelvis fröer, insekter, daggmaskar eller vattendrag. Därefter introduceras begreppet *bli till med*, som handlar om att vi har utvecklats genom de relationer vi har till andra arter, vilket också ger oss ett relationellt ansvar för dem. Slutligen presenteras begreppet *avskolning*, för att visa hur bönders kunskap om, och relation till sina fröer och odlingslandskapet kan brytas när de köper moderna frösorter i stället för att spara eget frö.

3.1 Feministisk omsorgsetik

Den feministiska omsorgsetiken är sprungen ur en vilja att centrera känslor, relationer och kontext inom moraliskt tänkande, i stället för att se dem som hinder eller ”brus” som måste reduceras bort för att komma till moralens kärna.

Omsorgsetiken växte delvis fram ur Carol Gilligans kritik av utvecklingspsykologen Lawrence Kohlbergs moralteori. I boken *In a different voice: Psychological Theory and Women's development* (1982) kritiserar Gilligan Kohlbergs förståelse för moral för att utgå från manligt tänkande, vilket enligt Gilligan är otillräckligt för att förstå mänsklig moral, då män och kvinnor tenderar att uttrycka och förkroppsliga moral på skilda sätt. Kohlbergs moralteori hjälper oss inte att förstå den kvinnliga moralen, som ofta inte ens klassas som moral inom denna teori. I förlängningen leder detta osynliggörande till en syn på kvinnligt tänkande som mindre moraliskt.

Kohlberg studerade hur barn svarade på hur man bör agera i olika situationer, där både frågorna till barnen och Kohlbergs sex steg av ökande moral har utformats enligt Kohlbergs egen förståelse av moral. Denna förståelse inkluderade inte aspekter som kvinnor ofta lägger vikt vid (Gilligan 1982). Enligt Kohlbergs ramverk kunde den moraliska nivån på barnens svar avgöras utifrån, och kategoriseras in i något av följande sex steg:

1. Rätta handlingar är de som gör att man inte blir straffad,
2. eller där man kan förhandla sig till något på ett rättvist eller bra sätt.
3. Rätta handlingar är de som får godkännande av andra,
4. eller när man uppfyller de plikter och regler som samhället/omgivningen ställer på en.

5. Personer vägleds här av respekt för lagar och moraliska regler,
6. och ser dem till viss del som godtyckliga och inte alltid rätta – eller följer abstrakta etiska principer så som rättvisa och jämlikhet.

(Björklund 2018)

Enligt Kohlberg utvecklas alltså människans moraliska förståelse av rättvisa från att vara egocentrisk (steg 1 och 2), till att bygga på sociala konventioner (steg 3 och 4), för att slutligen utgå från universella principer och logik (steg 5 och 6) (Gilligan 1982). Det är inte alla som når till de slutliga stegen i Kohlbergs moralteori och Gilligan märkte att pojkarna i Kohlbergs studier tenderade att nå högre än flickorna.

Det mest kända moraliska dilemmat som Kohlberg frågade barnen om handlar Heinz, vars fru är sjuk och behöver medicin som Heinz inte har råd med. Barnen fick svara på frågan ”Borde Heinz stjäla medicinen?” och Gilligan använder svaren från 11-åriga Jake och Amy för att visa hur manligt tänkande tenderar att utgå från matematiskt och logiskt tänkande (”ett människoliv är värt mer än pengar”), medan kvinnlig moral centrerar relationer. Jake anser att Heinz borde stjäla medicinen för att rädda livet på frun, medan Amy resonerar att apotekaren som säljer medicinen och Heinz borde komma fram till en lösning genom att prata med varandra. Amy tänker att ifall Heinz förklarar situationen för apotekaren så kan Heinz fru få medicinen och Heinz kan exempelvis betala hela beloppet senare. Ifall Heinz stäl medicinen kanske han sätts i fängelse, vilket skulle kunna förvärra fruns situation ytterligare. Amy ser lösning i dialog och relationsbyggande genom kommunikation.

Enligt Kohlbergs moralteori når Jake till åtminstone steg 4, medan Amy är kvar på steg 3, eftersom Kohlbergs teori ser Amys lösning som irrelevant då hon väljer ett eget svar på frågan om Heinz ska stjäla medicinen som inte faller inom Kohlbergs reduktionistiska ram ”ja eller nej”. Gilligan pekar i stället på att barnen ser dilemmat utifrån olika moraliska problem och är kritisk till att Kohlbergs teori lyfter Jakes tolkning som mer moralisk. Jake ”abstraherar det moraliska problemet från det mellanmänniska” och ser ”en konflikt mellan liv och egendom som kan lösas genom logisk deduktion” medan Amy ser Heinz-dilemmat som ”en fraktur i mänskliga relationer som behöver lagas med sin egen tråd” (Gilligan 1982: 5, min översättning).

Den feministiska omsorgsetiken ifrågasätter således den dominanta moralteorins antaganden om att varje människa är en autonom, fri och jämlik agent som handlar moraliskt genom rationalitet, universalism och abstraktion (Whittingham & Wynberg 2021). I stället framhålls känslor, relationer, makt och sårbarhet, narrativ, partikularitet och kontext i den kvinnliga omsorgsetiken (Whittingham & Wynberg 2021) (se tabell 1).

Tabell 1. Jämförelse av teman inom dominant moralteori med feministisk omsorgsteori av Whittingham och Wynberg (2021). (Min översättning)

Dominant moralteori	Feministisk omsorgsteori
Autonom ontologi Ser individer som isolerade, självständiga moraliska jag som agerar själviskt mot gruppens intressen.	Relationell ontologi Ser jaget som relationellt, existerande inom och genom komplexa, konstitutiva relationer med andra (människor och icke-människor).
Universalism Inriktad på principer och regler som kan tillämpas universellt med opartiskt omdöme.	Partikularitet och kontext Ett åtagande att belysa moraliska problem inom den socio-historiska kontexten av verkliga, levda erfarenheter.
Jämlikhet Varje individ som deltar i samhället antas vara en fri och jämlik agent.	Makt och sårbarhet Erkänner strukturella orättvisor som systematiskt genomsyrar samhället och privilegierar vissa medan andra marginaliseras.
Abstraktion Anser att ordning i samhället uppnås genom att besvara moraliska frågor genom rationell härledning av abstrakta regler som neutraliserar konflikter och återställer ett tillstånd av opartiskhet.	Narrativ Beaktar andra narrativ än de dominerande för att belysa maktdynamik, vilket ger utrymme för de röster som normalt sett skulle kunna bli exkluderade.
Rationalitet Individens agerande baseras enbart på rationell beräkning av för- och nackdelar. Rationalitet säkerställer opartiskhet, vilket är nödvändigt för att uppnå ansvarsfullt moraliskt omdöme.	Känslor Värdesätter känslor som informativa och motiverande moraliska verktyg. Reaktionen på situationer behöver inte uteslutande fokusera på förnuft. Handlingar kan legitimt motiveras av en situations affektiva krav.

Feministisk omsorgsteori placerar människan i en väv av relationer. Att bry sig om något ("care for something") är att skapa en relation och Puig de la Bellacasa menar att *care* därmed är oundvikligt (2012). *Care* kan översättas till *omhändertagande* eller *omsorg* och handlar om att vi är ömsesidigt beroende av andra, både människor och *mer-än-mänskligt liv* (se kapitel 3.3) (Portocarrero Lacayo 2024). Fisher och Tronto beskriver omsorg som "allt vi gör för att

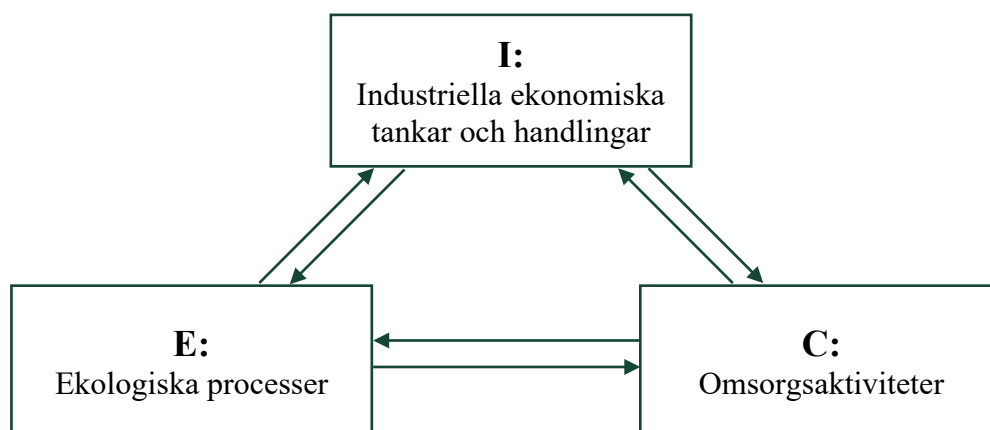
underhålla, utveckla och reparera 'vår värld' så att vi kan leva så bra som möjligt i den. Det inkluderar våra kroppar, oss själva och vår miljö, allt som vi försöker sammanvävda i ett komplext, livsuppehållande nät" (1990 i Puig de la Bellacasa 2011: 93, min översättning). Puig de la Bellacasa beskriver omsorg som en "icke-normativ skyldighet" som är en följd av själva livet, "inte något som tvingas på levande varelser av en moralisk ordning" men som ändå måste främjas för att "livet ska vara levbart" (2012: 198, min översättning).

Omsorg är handlingar som görs i vardagen för att livet för människor och *mer-än-mänskligt liv* ska kunna fortgå (Puig de la Bellacasa 2011; 2014). Det är ett pågående, relationellt arbete och bygger på att vara lyhörd för andras behov (Sovová et al 2021). Omsorg bör dock inte misstas för att vara en separat "mysig" sfär fri från konfliktytor. Puig de la Bellacasa (2014) betonar att omsorg är politisk, rörig, smutsig och inte en oskyldig handling. Att utföra omsorg i en trädgård kan exempelvis innebära att döda vissa arter, för att värna om andra (Phillips 2013; Bankovska & Lukasik 2025). Omsorgsarbete är också något som ofta osynliggörs och förbises, trots att det är absolut nödvändigt för vårt fortsatta liv (Puig de la Bellacasa 2011).

I denna uppsats används omsorgsbegreppet för att förstå relationen mellan kulturarvssorter, människor och matsystem. Portocarrero Lacayo (2024: 1298) menar att omsorgsetik "gör det möjligt för oss att inse ömsesidigt beroende och att fokusera vår blick och våra värderingar på livsuppehållande praktiker; den inbjuder oss att känna igen oss själva som jordvarelser och att förkroppsliga läkningen av relationerna mellan natur och samhälle" (min översättning). Sovová et al (2021) framhåller omsorg som ett ramverk som alltmer ses som ett sätt att skapa matsystem som bryr sig om både människor och *mer-än-mänskligt liv*, ett begrepp som förklaras senare i detta kapitel.

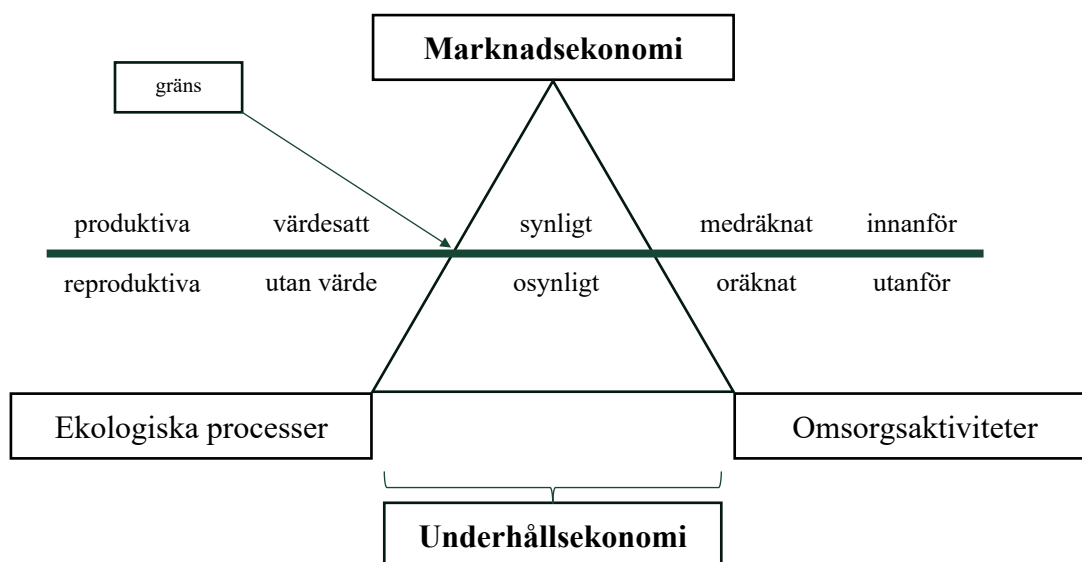
3.2 ICE-modellen

ICE-modellen syftar till att illustrera hur den industriella ekonomin (I) är beroende av omsorgsaktiviteter (C) och ekologiska processer (E) för att kunna operera, men att den industriella ekonomin tenderar att förstöra just dessa nödvändiga processer som den är beroende av (Dengler & Strunk 2018). Modellen visar hur alla tre delar av ICE påverkar varandra (figur 1), men hur den industriella ekonomin är placerad högst upp eftersom den har ett mätbart pris. Omsorgsaktiviteter och ekologiska processer är svårare att mäta i monetära mått och därför undervärderas de, trots att de spelar en avgörande roll för både vårt, och den industriella ekonomins, fortsatta överlevnad (Dengler & Strunk 2018).

Figur 1. Egen bearbetning utifrån Jochimsen och Knoblochs ICE-modell (Dengler & Strunk 2018).

Den industriella ekonomin benämns i figur 2 som *marknadsekonomin*¹ medan omsorg (C) och ekologiska processer (E) utgör *underhållsekonomin* (Dengler & Strunk 2018). I denna uppsats används begreppet underhållsekonomi för att illustrera hur omsorgsarbete från människor och *mer-än-mänskligt liv* (kapitel 3.3) är nödvändigt för att marknadsekonomin ska kunna fungera, samtidigt som marknadsekonomin logik ofta urholkar underhållsekonomin.

Figur 2. Egen bearbetning utifrån ICE-modellen anpassad av Dengler och Strunk (2018).

¹ Det engelska begreppet *monetized economy* har jag valt att översätta till marknadsekonomi på svenska, för att skapa bättre läsbarhet när begreppet används. En monetariserad ekonomi kan innefatta mer än marknadsekonomi (exempelvis planekonomi), men eftersom marknadsekonomin är den dominerande monetariserade ekonomin väljer jag denna översättning för begriplighet.

I den klassiska tolkningen av omsorgsarbete är detta som främst utförs av kvinnor, och när deras deltagande i den industriella ekonomin ökar kan kvinnor drabbas av dubbel arbetsbörda – betald (yrke) och obetald (omsorg) (Dengler & Strunk 2018). I Globala Nord kan ojämlikheten inom omsorgsarbete också visa sig genom inhyrd personal från Globala Syd (Dengler & Strunk 2018), vilket är påtagligt inom jordbrukssektorn (kapitel 2.2).

Ekologiska processer kan tolkas som omsorgsarbete som utförs av andra varelser än människor, något som utvecklas ytterligare i nästa stycke.

3.3 Mer-än-mänskligt liv

Det är inte enbart människor som kan utöva omsorg. Begreppet *mer-än-mänskligt liv* innefattar alla icke-mänskliga aktörer som kan utöva omsorg, såsom exempelvis djur, växter, jordar, vatten, svampar och mikrober (Bankovska & Lukasik 2025). Begreppet är användbart för att se omsorg som något som sträcker sig utanför människan, och även innefattar andra levande varelser och ekosystem, samt ge plats för allt det liv som är icke-mänskligt (Kimmerer 2017; Ressiore 2022; Bankovska & Lukasik 2025).

Den eko-feministiska filosofen Plumwood använder sin egen upplevelse av att ha överlevt en krokodilattack för att lyfta värdet av *mer-än-mänskligt liv* – ”vi är ätbara, men vi är också så mycket mer än ätbara” och alla varelser – mänskliga och icke-mänskliga - ’kan hävda samma sak’” (i Phillips 2013: 158, min översättning). Plumwood menar att varken människan eller *mer-än-mänskligt liv* tjänar på antropocentrism som ”hyperseparerar människan som art” och ”reducerar icke-människor till deras nytta för människan” (i Phillips 2013: 158, min översättning). En människocentrerad världsåskådning gör att vi människor tappar känslan för naturens dynamik och livlighet, samt våra egna relationer till, och beroende av, andra arter (Phillips 2013). Detta hotar både naturen och oss själva enligt Plumwood, som förespråkar att ”(om)placera människor i ekologiska termer och icke-människor i etiska termer” (i Phillips 2013: 158, min översättning). Plumwood menar att genom att överge antropocentrismen och i stället centrera *mer-än-mänskligt liv* kan vi bli uppmärksamma på våra ömsesidiga relationer och vårt beroende av allt annat liv på jorden, vilket kan tillåta oss att omvärdera vår egen plats i världen och återskapa en bättre värld (i Phillips 2013).

Begreppet *mer-än-mänsklig omsorg* (*more-than-human care*) används av Ressiore (2022) för att undersöka omsorgsrelationer mellan människor och *mer-än-mänskligt liv*. Ömsesidighet står i fokus för *mer-än-mänsklig omsorg*, för att uppleva, känna, lyssna och förstå *mer-än-mänsklig* agens (Ressiore 2022). Det handlar inte om att se *genom* någon annans ögon, utan att ”se med dina egna ögon från en position som inte är din egen” (Ressiore 2022, min översättning). En sådan förståelse tillåter oss ”att vara uppmärksamma och engagera oss i

berättelser, liv och relationer som inte är våra, men som vi ändå delvis kan se – mångfalden av perspektiv och de många sätten att vara och att bry sig i denna värld” (Ressio 2022, min översättning).

Kimmerer (2020) skriver om hur Potawatomi-stammens traditionella världsåskådning ger plats för *mer-än-mänskligt liv* i deras förståelse för, och interaktion med världen. Kimmerer, som själv tillhör Potawatomi-stammen, menar att det engelska språket och den västerländska forskningssfären hon själv jobbar inom tenderar att reducera *mer-än-mänskligt liv* till objekt, vilket separerar oss från de relationer vi har med exempelvis lönnträd eller böror och underlättar vår dominans över och utnyttjande av det mer-än-mänskliga livet (2017, 2020). ”Bulldozers, knappar, bär och fjärlar kallas alla för *den/det* [”it”], som saker, oavsett om de är livlösa industriprodukter eller levande varelser” (Kimmerer 2017: 3, min översättning). Det är lättare att exploatera en levande varelse när den har blivit språkligt objektifierad till en ”den” eller ”det” (Kimmerer 2017).

Begreppet *mer-än-mänskligt liv* kan vara ett sätt att språkligt höja icke-mänskligt liv till samma nivå som mänskligt, och börja se *mer-än-mänskliga* aktörer som relationella och besjälade varelser, som vi har ett ansvar gentemot, snarare än som objekt att dominera över. I denna uppsats används begreppet *mer-än-mänskligt liv* för att lägga större vikt vid allt icke-mänskligt liv som berörs av människans val och agerande i odling och matsystem, och för att tillskriva kulturarvssorter och annat *mer-än-mänskligt liv* agens genom hur de påverkar oss människor.

3.4 Bli till med

Begreppet *avgörande annanhet* (*significant otherness*) myntades av Donna Haraway (2003) för att belysa det speciella relationella band som finns mellan människor och andra arter. Enligt Haraway formas vi av våra relationer till andra, både människor och *mer-än-mänskligt liv* såsom husdjur, växter och bakterier. Haraway utgår från relationen mellan människor och hundar och menar att den präglas av att vi är just olika från varandra, men ändå påverkar och formar varandra.

Vidare använder Haraway begreppet *bli till med* (*becoming-with*) för att utmana idén om att människor är separata från naturen och att det går att dra en tydlig linje mellan ”natur” och ”kultur” (Haraway 2003; Wright 2014). Wright menar att ”människans fixering vid subjektivitet, medvetande och rationalitet, vilket skiljer antropos från resten av den levande världen, är en narcissism som förblindar oss för en mångfald av *bli till med*-processer som vi är sammanblandade med, och som kan upprätthålla eller förgöra oss” (2014: 279, min översättning). Begreppet *bli till med* utmanar den antropocentriska världssynen. I stället för att se människan som den enda aktören som påverkar andra arter och har agens, så lyfter *bli till med* att människan alltid har format,

men också formats *av* andra arter. Vi kan därför inte frikoppla oss från relationer till andra arter eller betrakta oss som individer först, och relationer sedan – det är relationerna som gör oss till de vi är (Haraway 2003).

Begreppen *avgörande annanhet* och *bli till med* syftar till att belysa våra ömsesidiga relationer med andra arter som formar oss och därmed kräver oss på ansvar, omsorg och samlevnad (Haraway 2003). Att leva på denna jord tillsammans med andra arter är politiskt, kroppsligt och etiskt och vi måste ta ansvar för hur vi gör det (Haraway 2008).

Kimmerer (2020) beskriver de relationella banden mellan människor och växter och beskriver ett ömsesidigt beroende och vårdande. Hon reflekterar kring samodlingen av majs, bönor och pumpa som har praktiserats av ursprungsbefolkning i Amerika sedan lång tid tillbaka. De tre grödorna benämns som ”tre systrar” som hjälper varandra att växa och må bra. Det finns naturvetenskapliga förklaringar till varför de tre systrarna är ett effektivt odlingssätt – bönorna fixerar kväve, majsens stjälk ger bönorna något att klättra på och pumpans stora blad håller borta ogräs samtidigt som markfukten bibehålls. Tillsammans producerar de stora mängder mat på en liten yta. Inom amerikanska urfolkskulturer är de tre systrarna mer än ett effektivt sätt att odla mat på, de ser varje gröda som en syster som trivs bäst med sina andra systrar:

De vill bli planterade tillsammans och växa tillsammans och vara med varandra. De vill bli tillagade tillsammans, och de vill att vi ska göra det... Ju bättre man tar hand om dem, desto bättre växer de. Och desto gladare blir de. (Luke Kapayou i Cosier 2021, min översättning)

Kimmerer reflekterar kring hur det industriella jordbruket planterar syster majs i monokulturer, där relationen mellan systrarna bryts och majsens varande ändras: ”När man väl känner majs som en syster är det svårt att se bortom det. Men de långa raderna av majs i det konventionella fältet känns som en helt annan varelse. Relationerna försvinner och individerna går förlorade i anonymitet” (Kimmerer 2020: 138, min översättning). Konstgödsel i form av ammoniumsubstrat ersätter syster böna, och traktorer sprutar kemikalier i avsaknad av syster pumpas täckande blad. Kimmerer menar att det är när bönor, pumpor och majs odlas tillsammans som de blir något större än de individuella växterna: ”Det är först när de växer tillsammans som en helhet uppstår som överskrider individen. Var och ens gåvor uttrycks starkare när de vårdas tillsammans än var för sig.” (2020: 140, min översättning). Majs, bönor och pumpa är relationella och blir de som de är i samspel med varandra, och skapar tillsammans något mer än summan av de olika växterna för sig.

Slutligen frågar Kimmerer sig om det inte rör sig om fyra systrar, där den odlade människan också räknas in. Kimmerer menar att människan som förbereder jorden, planterar fröerna, rensar ogräs, tar hand om växterna och sparar

fröer till nästa odlingssäsong är nödvändiga för att de tre systrarna ska kunna leva.

Vi kan inte leva utan dem, men de kan inte heller överleva utan oss. Majs, bönor och pumpor är fullt domesticerade; de är beroende av att vi skapar förutsättningarna för att de ska kunna växa. Även vi är en del av ömsesidigheten. De kan inte uppfylla sina skyldigheter om inte vi uppfyller våra. (Kimmerer 2020: 139–140, min översättning)

Människan är alltså inlindad i ett ömsesidigt beroende med de domesticerade växterna som vi odlar och därmed har vi också relationella skyldigheter gentemot dem.

3.5 Avskolning

Att köpa frö i stället för att spara eget kan spara mycket tid och kan hjälpa till att effektivisera jordbruket, då arbete och plats för tröskning och lagring inte längre behövs. Däremot beskriver många studier hur bönders ständigt pågående process av utvärdering, lärande och förfinande av sitt odlande rubbas när de börjar köpa moderna frösorter, i stället för att spara eget frö (Fitzgerald 1993; Stone 2007; Flachs & Stone 2019; Marshak et al. 2021). Denna störning i lärandeprocessen kan benämnas som *avskolning* ("deskilling") eller *jordbruksavskolning* ("agricultural deskilling"), då bönders lärandeprocess och skicklighet störs och försvåras av, i detta fall, moderna frösorter. Stone (2007) förklarar hur det industrialiserade jordbruks- och matsystemet leder till *avskolning* genom att likna dagens lantbrukare med en kock vars jobb är att utveckla nya rätter, samtidigt som någon ständigt byter märkningen på ingredienserna i köket (nya fröer med nya sortnamn i affären, som byts ut då företag köps upp, eller vill marknadsföra sig på nytt sätt) och där spisens temperatur fluktuerar (mer varierande väder med klimatförändringar). Stone (2007) menar att bönders ständigt pågående lärande och utvärderande utför en grund för deras möjlighet att bedriva och utveckla sina jordbruk. Detta lärande blir omöjligt i en situation där fröer hela tiden byts ut i affären eller där vädret blir opålitligt och inte följer de trender som man lärt sig av sina förfäder, vilket leder till en *avskolning* när den gamla kunskapen inte längre hjälper en i den nya situationen. Fitzgerald (1993) beskriver hur hybridmajs, som man behöver köpa nytt utsäde av varje år, ledde till *avskolning* eftersom bönders kompetens i att välja frö inte längre behövdes. I denna *avskolnings*-process ersätts bönders intresse för den långsiktiga kvaliteten på sitt frö, till att handla om kortsiktig avkastning – kvaliteten just för året (Fitzgerald 1993).

Marshak et al. (2021) menar att begreppet *ekologisk avskolning* ("ecological deskilling") är användbart. då det belyser hur människans specialiserade, lokala kunskap och relation till agroekologiska system kan rubbas av det moderna industrijordbruket, och att det går ut över såväl bönder som allt annat liv inom jordbrukssystemet och odlingslandskapet.

Att överge lokala frösorter för moderna sorter kan alltså innebära *avskolning*, vilket medför ett förändrat förhållningssätt till, och ett avbrott i samevolutionen mellan växter, fröer och det omgivande landskapet. Fröer och växter omvandlas till kommodifierade varor, och rubbar den långlivade relationen och lärandet mellan bönder och deras frön (Montenegro de Wit 2017).

4. Material och metod

I följande kapitel presenteras hur jag har gått till väga för att genomföra denna studie. Mitt material består av en blandning av deltagande observation, intervjuer, sekundärkällor samt autoetnografi.

4.1 Kvalitativ forskningsmetod

Kvalitativa forskningsmetoder tillåter datainsamlande som går mer på djupet, fångar upp nyanser i svar och tillåter att informanternas egna ord få komma fram bättre än i kvantitativa metoder (Bryman 2002). Kvantitativ forskningsmetod och dess tankesätt kan liknas vid den dominanta moralteorins tankar om abstraktion, rationalitet och universalism (Tabell 1), då den utgår från en väl strukturerad frågeställning och frågor som ska besvaras, som behöver standardiseras för att kunna vara mätbara (Bryman 2002). Detta suddar ut nyanser, ger mindre flexibilitet, och gör det svårare att få fram personliga upplevelser och svar från informanterna (Bryman 2002). Kvalitativ forskningsmetod är i stället mer explorativ och syftar till att lyfta informanternas egna uppfattningar, känslor och tankar (Bryman 2002; Harboe 2013) och är därmed mer i linje med studiens syfte och teoretiska ramverk.

4.2 Deltagande observation

Jag genomförde en deltagande observation under ett fröbyte mellan hobbyodlare den 28 februari 2026 i Folkets Husby. Aktiviteten kallas *Fröruset* och är en årlig företeelse som är öppen för alla som vill delta, bara man har med sig fröpåsar att dela med sig av. Jag blev varse om eventet på Facebook och såg det som en chans till deltagande observation för denna studie. Fröruset pågick i tre timmar och innefattade mingel, föreläsningar från arrangörerna *Stockholms koloniträdgårdar* och en medlem ur föreningen Sesam, samt själva fröbytet.

Deltagande observation är en metod som lämpar sig för att undersöka vad människor *gör*, inte bara vad de *säger* att de gör (Kaijser & Öhlander 1999). Eftersom jag är intresserad av varför människor sparar och delar frö ger den deltagande observationen på Fröruset mig möjlighet att se hur ett fröbyte går till och hur människor agerar och pratar om aktiviteten.

Min roll som deltagare gjorde att jag smälte in i gruppen, vilket Robson och McCartan (2016) framhåller som önskvärt när man genomför deltagande observationer. Jag förde anteckningar både i min mobil och i ett anteckningsblock, baserat på vad som passade bäst i stunden. Under föreläsningen och presentationerna på scenen antecknade jag i min anteckningsbok, då det också

var andra som antecknade det som lärdes ut. När vi inte satt i en publik utan rörde oss runt antecknade jag i stället i mobilen, då det är mindre iögonfallande.

Jag småpratade med några deltagare, och eftersom även jag var där i egenskap av deltagare (jag hade också med mig fröer att byta) blev det mer naturligt och avslappnat än det kan ha varit om jag exempelvis kom som en deltagande observatör i en given social grupp där alla känner varandra.

Fokus för min deltagande observation var hur frödelande går till i praktiken och vad det ger att samlas många människor som är intresserade av frödande och kulturarvssorter. Jag tog även bilder för att dokumentera Fröruset, som används i min text för att ge mer kontext och levandegöra texten.

4.3 Intervjuer

4.3.1 Semistrukturerade intervjuer

Jag har genomfört fem semistrukturerade intervjuer. Det semistrukturerade angreppssättet gav mig möjlighet att ställa frågor som jag hade förberett och som jag ville ha svar på, baserat på mitt forskningsfokus, men gav samtidigt utrymme för intervjupersonerna att själva kunna styra samtalet till det som de var intresserade av och ansåg viktigt i sammanhanget. Semistrukturerade intervjuer tillåter den intervjuade att uttrycka saker i egna ord, och uttrycka sig friare än under mer strukturerade intervjuer (Bryman 2002).

Intervjuerna började med att jag frågade personerna om deras yrken och drivkrafter att bevara kulturarvsväxter. Jag ställde även frågor från mitt förberedda frågebatteri om kulturarvssorters roll i livsmedelssystem, men intervjuerna var flexibla och gick i den riktning som passade informanten, och varierade utifrån det fokus och perspektiv som intervjupersonen hade.

Intervjuerna gjordes på telefon (två stycken) och i videosamtal på Zoom eller Teams (tre stycken). Detta gjorde det möjligt för mig att intervjua människor på ett smidigt sätt trots långa geografiska avstånd och utan att ta för mycket av deras tid i anspråk (Harboe 2013). Däremot kan digitala intervjuer innebära en försämrad möjlighet att få djupgående svar (Harboe 2013), vilket delvis förbättrades genom videosamtalen som merparten av intervjuerna skedde genom. Att se varandra bidrog till en mer personlig känsla och det blev lättare att förhålla sig till varandra och få kommunikation på andra sätt än enbart röst och ord. Det kan vara lättare att ge den intervjuade tid att prata, samt uppmuntra dem att fortsätta prata och visa att man hänger med genom att exempelvis nicka utan att avbryta samtalet. På så sätt kan video efterlikna intervjuer som görs i person, bättre än de på telefon.

Videosamtal kunde också öppna upp för nya ingångar i intervjun. Vid två tillfällen ledde samtalet in på växter som fanns med på bilder i bakgrunden, som inte hade setts ifall vi pratat på telefon, eller stämt träff på en annan, mindre

personlig plats. På så sätt blev den visuella dimensionen från den intervjuades arbetsrum och mitt hem en ingång till att mötas mer personligt. En gång rörde det sig om en bild jag har på potatissorter från en gammal bok om nyttoväxter som den jag intervjuade lade märke till och frågade om, och kunde berätta om de sorterna jag hade på väggen. En annan ställde jag en fråga till den intervjuade om en bild på en växt som fanns i bakgrunden, vilket ledde in på ett annat spår som gav intressant data. Detta bidrog inte bara till datainsamling, utan även en känsla av ett personligt möte som möjliggjordes av just detta metodval.

På grund av tekniskt strul och preferens spelades intervjuerna inte in, utan antecknades löpande av mig under intervjuernas gång. Vad detta innebär för analysen av min data diskuteras i kapitel 4.5. Att anteckna skulle kunna distrahera vissa från att hänga med i samtalet, men jag föredrar att anteckna under samtalets gång då det hjälper mig att i realtid hänga med i den intervjuades tankar. Det underlättar för att kunna börja reflektera över datan under intervjuens gång och kunna ställa relevanta följdfrågor. Jag antecknade på dator eftersom det går snabbare än handskrift, och är lättare att tyda och renskriva.

Eftersom jag förde anteckningar under intervjun blev det ibland pauser innan jag ställde en ny fråga. Det kan möjligtvis ha begränsat flytet i intervjun, men jag tror att det gav värdefull betänketid till de intervjuade och mig själv mer utrymme för den intervjuade att kunna styra samtalet. Orden hade tid att landa, i stället för att samtalet stressades fram, och jag hade större möjlighet att under samtalet komma på följdfrågor. Eftersom allt antecknades kunde jag följa med i svaren och direkt följa upp med eventuella följdfrågor.

4.3.2 Intervjupersoner

Här presenteras de fem personerna som jag intervjuade, som alla jobbar med bevarande av odlade växter. Programmet för odlad mångfald, Nationella genbanken, Nordgen och Sesam förklaras utförligare i kapitel 5.

Agneta Börjeson jobbar bland annat med fröförökade grödor inom Programmet för odlad mångfald (POM) och har tidigare jobbat på Jordbruksverket. Enligt Börjeson själv är hon den som har flest kulturarvssorter i Sverige. Börjeson är medförfattare till *Klint Karins Kålrot och Kurt Jönssons bondböna* (Leino et al. 2023) och är enligt henne själv den person som förvaltar flest kulturarvssorter i Sverige.

Erik de Vahl jobbar som genbankskurator för rosor och fleråriga köksväxter på Nationella genbanken och sitter med i Nordgens utskott för krydd- och medicinalväxter. de Vahl har tillsammans med Strese skrivit *Kulturarvsväxter för framtidens mångfald: köksväxter i Nationella genbanken* (2018).

Karin Persson jobbar på Nationella genbanken som genbankskurator för prydnadslökar och knölar. Persson har tidigare jobbat på POM med bland annat

uppropan och har tillsammans med Ireholm skrivit *Pelargoner i Nationella genbanken: fönsterträd med kulturarv* (2021).

Lena Ansebo är trädgårdshistoriker och trädgårdsutvecklare och jobbar på Nationella genbanken som genbankskurator för frukt och bär. Hon är även medlem och aktiv funktionär i Sesam, där hon ansvarar för föreningens fröbank och tidigare har varit styrelsemedlem. Hon är även gesäll för betor, tomat och majs, vilket innebär att hon fröodlar dessa växtgrupper för Sesams fröbank.

Pawel Chrominski jobbar på Nordgen som senior scientist. Chrominski jobbar nästan enbart med potatis, men är sedan ett år tillbaka även kurator för grönsakssamlingen på Nordgen. Nordgen jobbar med bevarande av både nya och gamla växter.

Urvalet gick till genom snöbollsmetoden. Jag blev först tipsad av en släkting om en av intervjupersonerna, som i sin tur föreslog att jag skulle höra av mig till resterande fyra personer för en intervju. Dessa fem intervjupersoner har alla centrala roller och lång kunskap om odling och bevarande av kulturarvssorter vilket enligt mig gör dem till nyckelinformanter vars information är särskilt relevant för studien. Flera av intervjupersonerna är också själva hobbyodlare, vilket gjorde att jag fick både expertisperspektiv, samt hobbyodlarperspektiv från dem. Samtliga intervjupersoner har gett sitt godkännande att vara med i studien med sina riktiga namn, vilket jag anser ger större trovärdighet och ökar förståelsen i studien.

Jag skulle även ha intervjuat en kommersiell grönsaksodlare som odlar med kulturarvssorter, som sent i processen inte hade tid att ställa upp. För att få fram mer data om de relationella banden mellan odlare och fröer användes därför sekundärkällor, som beskrivs nedan.

4.4 Sekundärkällor

För att samla mer data kring de relationella banden mellan människor och växter, i synnerhet kulturarvssorter, har jag också använt mig av litteratur. Jag har sökt efter svenska böcker som handlar om kulturarvsväxter och vetenskapliga artiklar rörande *mer-än-mänskligt liv*, *in situ*-odlingar, kulturarvsväxter, frösparande och relationella band mellan växter och människor. Sekundärkällorna refereras löpande i texten och återfinns i referenserna.

4.5 Reflexivitet och autoetnografisk metod

Fokus för denna studie är valt utifrån mitt stora intresse för odling, växter och kulturarvssorter. Min positionering som odlare och trädgårdsmästare ger mig både kunskap om ämnet, och färgar studien. Jag kommer inte som en "outsider" för att förstå det relationella bandet mellan människor och växter, det är något jag upplever själv och som formar min analys och fokus för uppsatsen. Under

datainsamlandet, läsandet och skrivandets gång har detta band stärkts, inte minst av deltagandet på Fröruset.

Efter den deltagande observationen på Fröruset reflekterade jag över mina känslor och upplevelser och antecknade även dem, som en del av materialet. Jag valde ett autoetnografiskt grepp för att återge den deltagande observationen i resultatdelen. Det autoetnografiska begreppet innebär att skriva fram mina egna upplevelser, känslor och tankar som en del av datan och jag valde detta grepp då jag märkte hur mina känslor inför fröer och odlande i allmänhet, och kulturarvssorter i synnerhet, blev starkare av upplevelsen. Dessa känslor delar jag, enligt min data, med många andra, men det är lättare att sätta ord på mina egna känslor och upplevelser än att försöka ge rättvisa åt hur någon annan upplever Fröruset, vilket är styrkan i den autoetnografiska metoden (Adams et al. 2017). Autoetnografin delar de feministiska principerna kring att legitimera upplevelser och narrativ (se Tabell 1) (Adams et al. 2017), vilket kändes passande för studiens syfte och ton. Att vara transparent kring när jag skriver om mina egna upplevelser, samt spegla det jag har upplevt mot litteratur eller teori, är mitt försök att förhålla mig reflexivt i denna uppsats.

Vidare har jag reflekterat kring vilken ton jag har i språket. Akademiska skrivideal har präglats av den dominanta moralteorins tankar om objektivitet, frikoppling från kontext och ”med föreställningen om det forskande och skrivande subjektet som frikopplat från specifika kroppar och rum” (Burén 2023: 14). Jag vill genom mitt språkbruk lyfta fram det relationella och personliga, snarare än att abstrahera och anonymisera. När jag skriver om växter och fröer har jag därför valt att använda begrepp som tillskriver dem agens såsom *mer-än-mänskligt liv*. Ibland förekommer dock formuleringar som ”växtmaterial”, för att spegla hur växter och fröer benämns i den kontext som diskuteras. Att genom språket synliggöra mig som forskare, och även mina känslor, är också ett val jag har gjort med syftet att skapa en röd tråd mellan det teoretiska ramverket och datan, samt att skapa större intresse för studiens fokus.

4.6 Analys

Direkt efter att en intervju var genomförd gick jag tillbaka och kompletterade och renskrev mina anteckningar, och började därefter, med intervjun färskt i huvudet, skriva om intervjun till meningar som svarade mot frågeställningarna.

Nackdelar och sårbarheter kring att jag inte spelade in intervjun är att jag kan ha missuppfattat eller missat något den intervjuade sa. Vid inspelning finns möjlighet att gå tillbaka och transkribera ord för ord, men metoden jag valde riskerar att ha missat något. Det är vanligt att låta AI-program transkribera intervjuer, vilket sparar mycket tid, men det kändes bättre att jobba nära materialet personligen och att gå tillbaka och bearbeta det själv med samtalets känsla och kontext färskt i minnet. AI blir också ett slags filter som är helt

bortkopplat från mötet mellan mig och den intervjuade, och som kan feltolka och behöva korrigerings. Vidare är jag tveksam till det etiska i att ladda upp människors ord till en AI-tjänst som förbrukar stora mängder färskvatten och energi för att bearbeta datan och träna sina system. Ifall jag skulle ha spelat in intervjun och transkriberat för hand hade det tagit mycket tid i anspråk, och jag är inte säker på att det hade gett mycket mer data än det jag valde att göra – att skriva ned intervjun löpande och sammanfatta den direkt efter. Det bästa hade varit att spela in intervjuerna för att ha möjligheten att kunna gå tillbaka och lyssna på specifika citat när jag sedan analyserade dem, men jag känner att metoden jag valde fungerade väl för att fånga vad som sades i intervjuerna.

Anteckningarna från den deltagande observationen skrevs ihop tillsammans med mina egna tankar och reflektioner från upplevelsen till ett slags narrativ. Under skrivandets gång kunde jag väva in annan data och kopplingar till litteratur i detta narrativ. På detta sätt växte mina personliga känslor in i resultatet som en del av datan.

Jag gjorde tematiska kodningar som var både deduktiva och induktiva. Jag har kodat utefter mina frågeställningar och begrepp från mitt teoretiska ramverk såsom *bli till med* och *omsorg*, men jag kodade också utifrån teman som dök upp i empirin. Robson & McCartan (2016: 469) menar att den deduktiva kodningen kan anses leda till att man missar teman som man inte letar efter, samtidigt som det också kan anses ge en större uppmärksamhet på saker i datan som man annars skulle ha missat. Genom att använda både ett induktivt och deduktivt tillvägagångssätt kunde styrkor och svagheter kombineras, då jag inte uteslutande kodade datan utifrån mitt teoretiska ramverk, utan också utgick från förekommande teman i empirin.

Under skrivandets gång har frågeställningarna stegvis ombearbetats och specificerats i relation till analysprocessen. Jag har återvänt till min data och omstrukturerat sättet jag har skrivit fram mitt resultat och analys, samt stegvis trättat ned narrativet för att hålla uppsatsen inom en rimlig omfattning. Att börja brett för att sedan avgränsa efter hand har gett mig en djupare förståelse för hur datan och litteratur hänger ihop, vilket har underlättat analysprocessen.

Jag har under arbetets gång fått smalna av vilken typ av omsorg jag har valt att lyfta kopplat till odlande av kulturarvssorter. Initialt hade jag exempelvis med kapitel om hur arrangörerna på Fröruet engagerar sig emot torvbrytning (som hobbyodling är en stor bidragande faktor till, då påsjord främst består av torv), samt hur odlandet av egen mat kan vara ett sätt att skänka sig själv och sin omgivning omsorg genom näringsrik, obesprutad mat. Jag valde att smalna av mitt fokus till att undersöka hur omsorg visas i viljan att bevaka kulturarvssorter och odla eget/delat frö, för att hålla mig inom uppsatsens ordgräns och frågeställningar.

5. Resultat och diskussion

I detta kapitel redovisas och diskuteras resultatet för att besvara frågeställningarna kring vad det innebär att odla med eget/delat frö och hur detta kan hjälpa oss att bredda vår förståelse för relationer och omvärdera hur vi ser på ekonomi, för att bygga en mer hållbar ekonomi som grund för ett hållbart matsystem.

Inledningsvis presenteras olika aktörer som jobbar för bevarande av den odlade mångfalden, genom både *in situ* och *ex situ*-bevarande (se box 1). Vilken koppling intervjupersonerna Ansebo, Börjeson, Chrominski, de Vahl och Persson har till de olika aktörerna förklaras i kapitel 4.3.2.

Box 1. Aktörer som jobbar för bevarande av den odlade mångfalden.

Programmet för odlad mångfald (POM) startades år 2000 för att främja ett långsiktigt bevarande och nyttjande av kulturväxter i Sverige och dess vilda släktingar. Mellan åren 2002 och 2010 skedde inventeringar och insamlingar av växtmaterial från hela Sverige genom olika upprop såsom ”fröuppropet” och ”krukväxtuppropet”. Privatpersoner uppmanades att skicka in växtmaterial, som inventerades, varav de mest historiskt intressanta bevaras genom Nationella genbanken och Nordgen.

Nationella Genbanken invigdes 2016 och bevarar äldre sorter av frukt, bär, köks- och prydnadsväxter som samlats in av POM och valts ut för långsiktigt bevarande. Genbanken består av huvudsätet i Alnarp, en skyddad odling för bär, och lokala klonarkiv som finns på flera platser runt om i Sverige, för att befolkningen ska kunna ta del av det vegetativa kulturarvet, men också för att sprida ut generna på flera platser.

Nordgen är hela Nordens gemensamma genbank och bildades 2008 med uppdraget att bevara och främja ett hållbart nyttjande av den genetiska mångfalden hos tamdjur, skog och odlade växter som är viktiga för lantbruk och matproduktion i Norden. Nordgen bevarar både äldre kulturarvssorter och andra, nyare sorter. I Alnarp ligger genbanken för växterna, där de har en frösamling på ca 34 000 förprover. Nordgen finansieras av, och lyder under Nordiska ministerrådet, och ansvarar för driften av Svalbard Global Seed Vault.

Svalbard Global Seed Vault är en genbank för växter som fungerar som en slags backup för de nationella genbankerna. Då krig, konflikter och naturkatastrofer har äventyrat genbankers fortlevnad i länder såsom Afghanistan och Filippinerna har man insett behovet av att säkra upp nationella bevarandeinitiativ genom att ha dubletter av de växter som sparas i de

nationella genbankerna på ett annat ställe. Genbanken på Svalbard ägs av norska staten, men fröinnehållet ägs av de som skickar in fröerna.

Sesam är en ideell förening för fröodling av köksträdgårds- och åkerväxter med syfte att bevara den genetiska mångfalden av dessa grödor. Sesam sprider kunskap om fröodling och samarbetar med genbanker, fröfirmor och andra bevarandeaktörer över hela världen för att byta fröer och sprida mångfalden. Som medlem i Sesam kan man byta frön sinsemellan, och de mer erfarna odlarna kan bli gesäller eller åldermän som står för föreningens fröodling. De olika växtslagen är indelade i olika skrån – till exempel ärtor – och varje skrå leds av en ålderman. Denna person är mycket kunnig inom fröodling av växtslaget och sköter det administrativa arbetet av fördelning, förvaltning och förvaring av fröerna, samt ger råd. Under åldermannen finns det gesäller i varje skrå, som odlar fröer som sparas till Sesams egen genbank.

5.1 Fröruset – att byta och få ett överflöd

”Nummer ett till trettio!”

Innan utropet är färdigt har 30 ivriga odlare börjat tränga sig in i den stora lokalen i Folkets Husby. Jag tittar på min lapp – 87. Det kommer dröja några minuter innan det är min tur att stressat och nyfiket ta mig runt där inne bland borden som dignar av fröpåsar. Jag är på Fröruset, en årlig tradition där hobbyodlare kommer och byter fröer med varandra. Alla tar med sig minst fem fröpåsar, och byter in dem mot en nummerlapp. När ens nummerslott ropas ut har man tre minuter på sig att välja fem valfria fröpåsar från de dignande borden, innan tiden är ute och det är nästa grupps tur. Sedan upprepas proceduren tills alla påsar har hittat hem. Vi är runt hundra stycken som utbyter fröer denna lördag i slutet av februari, när odlingssäsongen står runt hörnet och det har börjat klia i fingrarna hos de flesta hobbyodlare.

Jag är här för första gången, men många av deltagarna är veteraner och har förvärvat en taktik för att hinna hitta de bästa fröerna under den korta tiden. Jag yrar mest runt. Att medelåldern är hög gör mig mindre benägen att tränga mig fram till borden. Jag nöjer mig nästan med att vara där och se alla ivriga odlare utbyta fröer och odlingserfarenheter. De fröpåsar jag får med mig är bara en bonus.

”Det som finns här idag är det som deltagarna odlar”, berättar en av arrangörerna innan Fröruset börjar, något som hon tycker är ”jättesympatiskt”. Genom att utbyta fröpåsar sinsemellan skapas ett relationellt band mellan oss odlare – fröna känns mer personliga än om de inhandlades från en stor fröfirma, där man inte har någon koppling till produktionen. Att få en fröpåse som någon

vikt, och skrivit på, för hand och som berättar var och när fröerna har odlats spinner relationella trådar. Jag kommer att tänka på ett stycke ur *Braiding Sweetgrass* där författaren Kimmerer reflekterar över skillnaden mellan marknadsekonomier och delningsekonomier:

I marknadsekonomin anses en ”gåva” vara ”gratis” eftersom vi får den gratis, utan kostnad. Men i delningsekonomin är gåvan inte gratis. Essensen av gåvan är att den skapar en uppsättning relationer. Valutan inom delningsekonomin är, i grunden, ömsesidighet. Inom västerländskt tänkande förstås privat mark som en ”uppsättning av rättigheter”, medan egendom i delningsekonomin har en ”uppsättning av ansvar” kopplat till sig. (Kimmerer 2020: 28, min översättning)

Kimmerer utvecklar denna tanke genom att berätta om en dröm där hon besökte en grönsaksmarknad hon tycker mycket om. I drömmen var hela marknaden en delningsekonomi, där grönsakerna var gåvor som byttes genom en relationell, snarare än en monetär transaktion. Kimmerer berättar hur hon i drömmen kollar ned i sin korg som endast är till hälften fylld av mat, men som ändå känns full.

Om allt på marknaden hade varit väldigt billigt hade jag förmodligen plockat på mig så mycket som jag kunde. Men när allt blev en gåva kände jag självbehärskning. Jag ville inte ta för mycket. Och jag började fundera på vilka små gåvor jag kunde ta med mig till försäljarna imorgon. (Kimmerer 2020: 29, min översättning)

Jag upplever fröbytet under Fröruset som en liknande delningsekonomi – det handlar om en lycka och en tacksamhet, samt en återhållsamhet, som jag annars inte upplever när jag handlar fröer, eller något annat för den delen. Tacksamheten och de relationella banden, som blir valutan i gåvotransaktioner, omsätts till ett mer hållbart förhållningssätt till konsumtion, som är mer i linje med underhållsekonomin gränser. När vi känner tacksamhet över det vi får ta är vi mindre benägna att överkonsumera och urholka underhållsekonomin, och kan i stället ha ett utbyte som håller sig inom gränserna för underhållsekonomin. Jag vet själv hur lockande det är att klicka hem billiga fröpåsar i mängder på internet, men det börjar skava när man funderar kring det låga priset. Arbetare, mikrober, fåglar och vattendrag betalar priset på de billiga fröerna, men i marknadsekonomin hanteras de som externaliteter inte räknas in i kassan på webbsidan. Marknadsekonomin räknar inte in värden som inte kan prissättas, och premierar därmed fröer som har producerats på det billigaste sättet, vilket medför stora risker för utnyttjande av arbetare och *mer-än-mänskligt liv* vid fröproduktionen (*Kriget om fröerna* 2026). Fröruset representerar ett alternativt sätt att få tag på fröer, på ett mer hållbart sätt som inte kommodifierar frön och massproducerar dem på ett sätt som urholkar underhållsekonomin. Här byts fröer som alla deltagare redan har ett överflöd av, och bringar lycka hos någon annan, utan att pengar blandas in. Detta är också något som uppmärksammas av en av

arrangörerna för Fröruset: ”Vi opererar utanför det monetära systemet, och det är väldigt unikt”.

Ellen och Platten (2011: 581) menar att just utbyten av växtmaterial visar att gåvor är vanligt förekommande i västerländska industrisamhällen, trots att det är något som brukar uppfattas som ”trivialt, sekundärt och utanför den sociala kontrollens sfär” (min översättning). Vidare menar Ellen och Platten (2011) att växtmaterial varken kan definieras enbart som en vara eller en gåva, utan att växter har drag av båda och tolkningen beror på situation och social kontext. De slår också fast att sociala nätverk är viktiga för att människor ska kunna sprida växtmaterial och på så sätt öka mångfalden, samt att människors trädgårdar kan vara viktiga arenor för bevarande av biologisk mångfald och sällsynta och utrotningshotade arter och sorter (Ellen & Platten 2011). Att dela med sig av fröer och växtmaterial är ett bra sätt att sprida generna och uppföröka sorten, så att den kan få större spridning och minskad risk att dö ut (Persson & Ireholm 2021). ”Om du vill ha en planta – ge bort den” är ett vanligt ordspråk inom trädgårdsgrepp, just eftersom att dela med sig av frön eller sticklingar är ett sätt att kunna få tillbaka växten om något händer ens egen växt.

Att dela med sig av växter kan vara ett sätt för att människor kan stärka och upprätthålla relationer, och växter har möjlighet att påminna om den som har givit en växten (Flachs & Stone 2019; Saltzman & Sjöholm 2019). Persson berättar om hur växter i Nationella Genbanken påminner henne om de som har donerat dem:

När vi inventerade äldre trädgårdsväxter var många av människorna vi mötte äldre kvinnor, som nu idag 10–15 år senare tyvärr inte finns i livet. När jag går runt i genbanken och sköter om växterna där ute så kommer jag ihåg de här kvinnorna, och hur hon hade fått den av sin mormor och ville att växten skulle leva vidare. Det är väldigt känslösamt, och många som jag har mött har varit väldigt öppna, och berättat mycket och öppnat upp sig. Till och med lite för mycket ibland, att man har fått höra familjehemligheter.

Detta är ett exempel på hur vi *blir till* genom våra relationer till växter och att mänskliga relationer kan befästas i, och upprätthållas genom, växter. Människor som har gått bort lever vidare genom en planta och att fortsätta vårda växtliga arv kan vara ett sätt att fortsätta relationen med människan bakom plantan (Saltzman & Sjöholm 2019). Vidare visar citatet från Persson att växter kan bli ett sätt för människor att öppna upp sig och bli personliga, visa tillit och skapa relationer.

Jag märker hur jag blir mer exalterad över fröer som har odlats nära där jag bor – det är spännande att tänka att fröerna jag har fått har växt en stenkast från mitt hem, och att jag kommer kunna odla dem nära där de en gång har skapats. Detta går att koppla *bli till med*, då jag känner starkare relationell koppling till ett frö som har *blivit till med* platsen som jag har en relation till. Dessutom kan det fröet vara bättre anpassat till min trädgård, då den har odlats i närheten och har *blivit till med* landskapet och den närliggande odlingszonen (Phillips 2013).

Att få fröer som en gåva, befästa med relationer, kan forma hur vi förhåller oss till dem, då gåvor också medför ett ansvar (Kimmerer 2020). När vi köper något för pengar kan vi uppleva att vi har rätt att bruka varan vi har köpt på det sätt vi önskar, då vi har betalat för vår rätt att äga saken. Delningsekonomin belyser i stället vårt relationella ansvar gentemot det vi har fått, i detta fall gentemot fröerna och de som har och delat med sig av fröerna. Att få frön som en gåva medför ett ansvar att ta hand om dem och förvalta dem genom odling, för att i framtiden kunna spara frön och fortsätta dela med sig av dem. När fröerna är kulturarvssorter upplever jag gåvan och ansvaret som ännu större, efter att ha tagit del av historien bakom fröerna. Att många kulturarvssorter är svåra att få tag på och inte alltid säljs i handeln upplever jag leder till ett ännu större ansvar att förvalta de fröer jag har fått, då den begränsade tillgången på dessa fröer blir påtaglig.

En av fröpåsarna jag får med mig hem är 'Mor Kristins böna' – en kulturarvssort som jag senare läser historien om i *Klint Karins kålrot och Kurt Jönssons bondböna* (Leino et al. 2023). Jag blir helt drabbad av historien om den framåtböjda Kristin som i 80-års ålder tog sig till kyrkan till fots varje söndag, som överlevde både sin make och alla sina tre barn och vars historia lever kvar i genom den böna som har fått hennes namn. Jag studerar de rödflammiga bönorna jag håller ut från det lilla fröpaketet och känner vördnad och en relation spira. Vilken gåva, och vilket ansvar – jag måste odla bönorna väl och se till att spara frö från plantorna, så att Kristins bönor och arv kan leva vidare.

Delningsekonomin medför alltså ett ansvar att förvalta och återgälda gåvan. Genom att byta fröer sinsemellan upprätthålls relationsband och bevarandet av växter. Relationer utgör grunden för att förvalta biologisk mångfald och värna om *mer-än-mänskligt liv*. Det är väldigt svårt att bry sig om något som man inte har en relation till, men när vi känner till en art drabbas vi av dess försvinnande, även om vi inte hade den i vår närhet. Emotionella band till fröer är nödvändiga för att vi ska fortsätta spara fröer och hålla dem vid liv (Phillips 2013). Delningsekonomin på Fröruset gör mig medveten om den begränsade tillgången – jag känner ansvar att lämna kvar påsar för andra att ta, samt förvalta det jag plockar med mig hem. Det är en ekonomi som synliggör omsorgsarbetet bakom fröerna och som känslomässigt förmedlar det relationella ansvaret som följer med fröpåsarna – att fortsätta förvalta fröerna genom att odla, spara och dela med mig av dem.

5.2 Att odla autonomi och kunskap

5.2.1 "Every peasant needs a garden"

Arrangörerna av Fröruset berättar från scenen för mig och de andra hundra hobbyodlarna i publiken om sin övertygelse att alla har rätt att ta hand om en plätt

jord för att odla mat och vårda jorden. Det är tydligt att arrangörerna upplever odlandet och fröbytet som en politisk handling – som ett sätt att vårda och värna om biologisk mångfald samt odla mat, kunskap och meningsskapande. Denna uppfattning speglades också på deras T-shirts med budskapet ”Every peasant needs a garden” och tidskrifter med texten ”Growing a garden is a beautiful and radical act” (figur 3).

Figur 3. Bord med information och tidskrifter på Fröruset. (Hummelstrand, L. 2026). [fotografi]

Saltzman och Sjöholm (2019) menar att människor byter växter av många anledningar och att det delvis kan förstås som ”en kulturarvsförvaltande handling och som en mer eller mindre aktiv form av motstånd” (Saltzman och Sjöholm 2019: 129). Enligt Pottinger (2017) blir vardagligt utövande av omsorg – såsom att odla, spara och dela frön – ofta förbisett inom teoretiserande av politisk aktivism. Pottinger kallar dessa små, vardagliga handlingar för ”tyst aktivism” och betonar att de är indirekt, eller direkt politiska. Att sköta om en trädgård och dela med sig av sin produktion kan förstås som politiskt då det ”innebär vardagliga, förkroppsligade repetitioner och arbete som kan ge utövare välbefinnande och tillfredsställelse, ge möjlighet till omsorg för *mer-än-mänskligt liv* [‘non-humans’] och att dela med sig och utöva generositet” (Pottinger 2017: 215, min översättning).

Enligt Phillips kan frösparande förstås som ett sätt att ”decentralisera människor och ta icke-människor på allvar som agenter med deras egna liv” (2013: 156, min översättning). Detta visar på hur fröodlande och sparande kan vara ett sätt att lyfta fram *mer-än-mänsklig* omsorg och synliggöra underhållsekonomin. Fröruset kan på så sätt tolkas som en del av underhållsekonomin, där omsorgsaktiviteter från odlare och från *mer-än-mänskligt liv* förvaltar liv.

5.2.2 Att välja frö – F1-hybrider eller kulturarvssorter?

Även om Fröruset sker genom byten, utanför marknadsekonomin, är det några fröpåsar och sticklingar som utbyts till tonerna av Swish-betalningar. Det är vid föreningen Sesams bord man kan köpa kulturarvssorter av grönsaker för en liten slant. Pengarna går till Afrikagruppernas initiativ Fröaktionen som stöttar småskaliga bönders rättigheter att spara utsäde. På en lapp (figur 4) går att läsa: ”I södra Afrika pågår just nu en livsviktig kamp. På ena sidan står kvinnliga småskaliga bönder. På andra sidan står intressen som vill göra det olagligt att använda lokala fröer. Vi kräver att Sverige försvarar kvinnliga bönders rätt till lokala fröer och står upp för småskaliga hållbara jordbruk.”

I södra Afrika pågår stora hot mot den odlade mångfalden och bönders försörjningsmöjligheter genom moderna frösorarters introduktion (Flachs & Stone 2019; Fischer 2022). Rural Women’s Assembly, som är en partnerorganisation till Afrikagrupperna, utgörs av, och stöttar kvinnor på landsbygden i södra Afrika. Rätten att välja, spara och dela fröer är centralt för deras organisation vars slogan är ”We are the Guardians of Land, Life, Seeds and Love”. Två av dess medlemmar förklarar varför kampen mot hybridfröer är viktig:

Lokala fröer är betydligt bättre än hybridfröerna eftersom lokala fröer klarar av torka och inte behöver kemikalier för att gro. Det skapar även bra förutsättningar i jorden, och berikar den till skillnad från hybridfröer som utarmar jorden, och även kan påverka hälsan för bönderna. (Rita Alberto Nhabanga, Rural Womens Assembly. Afrika-grupperna 2020).

Vi vill vara självförsörjande, vi vill kunna bestämma vad vi ska odla och vilka fröer vi ska använda. För kvinnor på landsbygden representerar de lokala frösörterna liv. Det är vår rätt att välja vad vi önskar att äta. Därför måste vi kämpa för mat- och frösuveränitet. Ingen ska tvinga oss använda hybridfröer. De fröerna går inte att återanvända. (Mary Sakala, Rural Womens Assembly. Afrikagrupperna 2020).

Citaten visar hur hybridfröer kan bryta det relationella bandet mellan människor, fröer och annat *mer-än-mänskligt liv*. Att spara frö och odla en relation mellan fröet och människan, och mellan fröet och det lokala landskapet. Det finns en inbyggd generositet och delbarhet i fröer – ett frö växer till en planta som i sin tur producerar exponentiellt mycket fler fröer som möjliggör delande, sparande och relationsskapande, människor sinsemellan och gentemot *mer-än-mänskligt liv*. Människan och kulturväxterna har överlevt på detta sätt, genom att spara och dela och odla fröer. Denna delbarhet bryts av hybridfröer, eftersom F1-hybrider inte är framtagna för att kunna ta frö från. Andra moderna frösorarter, som går att spara frön från, *får* i vissa fall inte sparas, på grund av lagstiftning och avtal som kringgärdar fröerna, och tvingar också in bönder och odlare i marknadsekonomin, där de blir beroende av fröföretag för att köpa nya frön varje år. Detta resulterar i förlorad autonomi, då fröföretagen har makten över vilka fröer som säljs och därmed vilka odlingsmetoder som utförs på fälten. Detta för bönderna bort från sina egna omsorgsaktiviteter och de ekologiska processer som hjälper de lokala fröerna, och den kunskap som finns uppbundet i dessa praktiker. Det blir en *avskolnings*-process som klipper de relationella banden, den lokala anpassningen och relationen mellan fröet och det andra *mer-än-mänskliga livet*, samt den situerade kunskapen hos odlaren i relation till fröerna (Flachs & Stone 2019).

Ansebo, som jobbar på Nationella genbanken, är aktiv inom Sesam och även hobbyodlar, väljer bort F1-hybrider, då hon inte upplever någon anledning till att odla dem.

Det tilltalar mig inte alls. Då struntar jag hellre i att odla den sorten. Det gäller även blommor. Jag har inget emot tekniken för att ta fram fröerna, det är helt okej. Men jag vill själv inte odla dem för att jag själv inte kan ta fröer på dem. Det känns inte rätt. Jag tycker inte att man ska sätta folk i beroende. Samtidigt förstår jag att det finns egenskaper som man får fram som är bra för en större odlare, som att man ska kunna skörda allting samtidigt, till exempel. Jag förstår ju det, men jag tycker själv inte att jag behöver det, för jag vill kunna ta frön själv. (Ansebo)

Ansebo säger att ifall hon levde på att sälja grönsaker hade hon kanske odlat en del F1-hybrider, som ger högre avkastning, men att hon inte kan ta eget frö av F1-hybrider gör att hon undviker dem. Detta illustrerar hur marknadsekonomin driver aktörer som agerar inom matsystemet bort från kulturarvssorter, då de inte är lönsamma i dagens effektiviserade system. Som hobbyodlare kan man i stället verka inom underhållsekonomin, då man sällan behöver ekonomisk avkastning från sina odlingar.

Figur 4. Kulturarvssorter i Sesams monter på Fröruset. (Hummelstrand, L. 2026).
[fotografi]

Vidare är Ansebo kritisk till hybridfröer eftersom makten över fröerna centreras hos företag, snarare än hos odlarna. För Ansebo innebär akten att odla eget frö känslan av att inte vara beroende av någon.

Jag kan vara beroende av andra medodlare, det är inga problem – det är bra. Men det är skönt att inte vara beroende av någon större firma och ligga i deras... att de bestämmer

vad jag ska odla. Det är väldigt skönt att känna att nu har jag fixat mitt eget frö, eller har någon annan som har fixat eget. (Ansebo)

För Ansebo är det ingen skillnad att odla sitt eller någon annans egenodlade frö, vikten ligger i att det är egenodlat och inte från en stor firma. Det finns en autonomi i att odla eget frö och byta fröer med andra medodlare inom Sesam, och just autonomi är något som är viktigt för många frösparare (Phillips 2013), vilket även citatet från Mary Sakala visar. Enligt omsorgsteoretiker måste autonomi måste förstås som "relationell" och "social till sin natur" (Whittingham 2018: 27) och Ansebos citat ovan kan illustrera hur fröodlande och fröbyten kan tolkas som autonomi från företag, genom att samarbeta odlare emellan. Phillips (2013) framhäver att akten att spara frö återger makt till människor, då de kan utöva kontroll över vilken mat de odlar, när, var och på vilket sätt maten odlas.

Autonomin innebär också en annan känsla inför fröerna och maten de producerar. Ansebo berättar om den speciella känslan i att odla sådant som inte går att köpa i vanliga fröfirmor: "Nu kan jag odla något som de har valt bort någon gång i tiden." Odling av kultursorter ger även möjlighet att experimentera med andra sorter och smaker än de man kan hitta i affären, och att odla egen mat är en annan upplevelse än att köpa mat.

Det är jättestor skillnad i att odla själv, man blir jättelycklig när man får frukter och då smakar allt bättre! Nyskördad smakar mycket bättre än det köpta, den smaken går inte att köpa i butik. [...] Jag tänkte från början att man kan ju köpa murgärter, men när jag började odla själv – vilken skillnad det var! (Börjeson)

Det är lyxigt att få ett överflöd och det föder en viss kreativitet när man är tvungen att ta hand om dubbelt så mycket tomater än vad man hade räknat med. Ifall man hade köpt den dubbla mängden tomater i en butik hade det blivit en dekadent känsla, men när det är något man har odlat själv känner man sig redig och kompetent, i att lyckas få fram ett överflöd själv. (de Vahl)

Citatet vittnar om det speciella i att skörda och äta sådant som man själv har odlat. Det smakar bättre, och det finns en känsla av lycka och vördnad – maten är mer än en produkt, det är något man har ansvar för på grund av det relationella bandet man har till växten. de Vahls upplevda skillnad av att få fram ett överflöd av egenodlad mat, snarare än att köpa för mycket från en butik illustrerar det relationella som saknas i marknadsekonomin. Om man köper för mycket tomater i butiken är det en slösaktig transaktion då man som konsument har inhandlat för mycket produkter. När man i stället har odlat fram mer än vad man räknat med föds kreativitet – eftersom man har ett relationellt band med tomaterna så tar man hand om dem och ser sitt ansvar i att ta vara på dem. Dessutom vittnar citatet om känslan av att vara 'redig och kompetent' vilket kan kopplas till autonomi och motverka *avskolning*.

Att välja kulturarvssorter över hybridfrön är ett sätt att odla ett starkare relationellt band till växterna och fröerna, eftersom det går att spara frö från plantan och fortsätta odla sorten nästa år. Kulturarvsfröet möjliggör ett fortsatt frösparande, där det relationella bandet mellan fröet och odlaren och mellan fröet och det *mer-än-mänskliga livet* runtom odlingsplatsen, som det har *blivit till med*, kan fortsätta.

5.2.3 Kunskap och välvillig vanvård

Innan fröbytet under Fröruset satte igång fick vi höra en föreläsning om hur man ska odla sättpotatis på ett sätt som inte alstrar och sprider sjukdomar. Föreläsaren var en Sesammedlem som trots sin unga ålder hade lång erfarenhet av potatisodling och att välja friskt utsäde.

Det är nämligen av stor vikt att man odlar och sparar utsäde på rätt sätt för att värna om kulturarvssorters fortlevnad. Att spara fröer handlar inte bara om odlandet och sparandet, det är också en process av ständigt utbytande och kunskapsbyggande (Phillips 2013). Trots goda intentioner och vilja att praktisera omsorg kan bristfällig kunskap leda till att man i stället odlar sjukdomar som förgör de sorter man vill värna om (Puatasso et al 2012). Det finns också risk för inavel eller korspollinering av vissa sorter om man inte odlar dem på rätt sätt eller i rätt mängd. Vissa arter, såsom ärtor, löper ingen risk för att korspollineras och är lätta att ta frön från. Andra växtarter, exempelvis morot eller kålrötter, behöver odlas i stort antal för att inte löpa risk för inavel, samtidigt som de bör skyddas från att korsas med andra sorter av arten som odlas i området. Dessutom är både morot och kålrötter så kallade bienner – tvååriga växter. Det innebär att fröet produceras först år två, och kräver god förvaring och hantering under vintern, för att återigen planteras ut år två. (Andréasson & Sommarin 2014)

Fröodling är ett hantverk och kräver bra planering för bäst resultat, och för att göra allt man kan för att undvika att något går fel och sorten går förlorad (Magnusson 2021). I värsta fall kan ens vilja att odla och bevara en sort leda till inavelsdepression och att man utarmar generna i den gamla sorten man vill bevara (Andréasson & Sommarin 2014), vilket blir en slags välvillig vanvård. Det är därför viktigt att besitta rätt kunskap när man ska odla frö, och att samarbeta med andra odlare ifall man inte har kapacitet att odla tillräckligt många plantor för att bibehålla mångfalden och friskheten i generna (Phillips 2013; Andréasson & Sommarin 2014).

Goda odlingskunskaper är viktigt också för att kunna bevara de bästa egenskaperna och spara de bästa fröerna. För att ge högkvalitativa fröer bör växterna förodlas, för att hinna utvecklas lång tid under odlingssäsongen. Magnusson (2021) skriver om hur en dålig planering gjorde att hennes sista frön av Onkel Kåres floridatomater inte hann mogna för att få nya frön. ”Så kan det gå

när man inte planerar sin fröodling ordentligt. Och nu finns varken Onkel Kåre eller hans floridatomater kvar” (Magnusson 2021: 137).

Det kan också bli paradoxalt i processen att odla frö, som i fallet med sallat. En önskvärd egenskap för sallat är att den inte har lätt för att stocka sig och gå upp i blom – då plantan lägger sin energi på att skapa frön i stället för blad, vilket gör bladen bittra och små. Därmed vill man spara frö av de plantor som i blom så sent som möjligt, samtidigt som fröna måste hinna mogna (Andréasson & Sommarin 2014). Att odla frön med hög kvalitet och rätt egenskaper kräver alltså stor kunskap, vilket är grunden för att Sesam ska fungera enligt Ansebo, då det inte går att kontrollera huruvida sjukdomar sprids mellan medlemmarnas fröer när de byts. De fröer som odlas inom skråodlingen, för föreningens bevarande, har större möjlighet att kontrolleras, då gesällerna och framför allt åldermännen besitter stor kunskap om fröodling.

Börjeson reflekterar kring hur kunskapen kring odlande inte gick i arv i hennes generation (de födda på slutet av 1950-talet) och hur det gav uttryck i den tidens fröutbud:

I min generation var det skämmigt att odla. När jag berättade för klasskompisar att vi odlade så sa de ‘men det köper vi i affären’. Det var helt ute att odla. Det skedde ett brott – kunskapen nedärvdes inte. Man fick lära sig igen. Kunskapen har inte skrivits ned, utan gått från generation till generation. När man kollar i frökatalogerna från den tiden så fanns det bara en eller två sockerärter. Nu finns det massor att välja på, inte bara en firma, utan bland många firmor. Så det har hänt något. (Börjeson)

Citatet vittnar om hur det blev vanligare att interagera med fröer och växter som monetära produkter man köper i en affär, i stället för att odla dem själv. Kommodifieringen av växterna resulterar i en *avskolning*, där kunskap går förlorad. Samtidigt visar citatet också att det finns större intresse, utbud och kunskap idag än för några decennier sedan.

Föreläsningar som den på Fröruset är ett exempel på hur fröbyten och mänskliga nätverk kring odling kan sprida kunskap om fröodlande för att motverka *avskolning* och välvillig vanvård och kunna främja omsorgsaktiviteter och därmed stötta underhållsekonomin.

Att återknyta till kulturarvssorter kan också vara att upprätthålla olika praktiker och kunskaper kopplade till växterna och annat *mer-än-mänskligt liv* som präglar odlingssystemet. ”Sår man på Blenda kan ingenting hända” är ett gammalt ordspråk som förespråkar att man inte ska så sina frön förrän Blendadagen den 27 maj, för att undvika missväxt (Leino et al. 2023: 115). Denna situerade kunskap försvinner när vi endast interagerar med fröer inom marknadsekonomin genom moderna frösorter utan anknytning till platsen eller situerad kunskap (Marshak et al. 2021).

Att odla och bevara kulturarvssorter som har *blivit till med* gamla odlingssystem och traditioner är ett sätt att motverka *avskolning* och återknyta

relationella band genom att hålla liv i den situerade kunskapen som riskerar att gå förlorad med kulturarvssorterna.

5.3 Att synliggöra omsorgsarbete

5.3.1 Att ta hand om det relationella bandet – kulturarvssorter är mänskliga skapelser

Börjeson som är medförfattare till boken *Klint Karins kålrot och Kurt Jönssons bondböna* (2023) konstaterar att folk blir väldigt lyckliga av att få dela med sig av kulturarvssorter och berättelserna kopplade till dem. Dessutom beskriver Börjeson att många upplevde en lättnad av att få dela med sig av sina ovanliga kulturarvssorter genom POM:s upprop, som kunde ta över ansvaret för att sorten lever vidare. Det krävs nämligen ständig omsorg för att kulturarvssorterna ska överleva (Phillips 2013). Mänskligt omsorgsarbete är nödvändigt för välmående kulturväxter – man måste älska en planta in i blomning, som den danska trädgårdsmästaren Stephan Nyeland konstaterade för drygt 200 år sedan (Hedin 2025).

Växter är inte som en tavla eller ett hus, eller något annat kulturarv. Man måste ta hand om den. Gör man inte det, så går man miste om sorten. Till exempel dahlior måste grävas upp varje år, då de inte kan övervintra i marken. Den äldsta dahlia vi har är 130 år gammal, det betyder att någon har grävt upp den varje år, och tagit hand om den varje år. Då betyder den växten något för dem. Det gör det hela väldigt sårbart – orkar man inte gräva upp den så försvinner den för alltid. En byggnad kan man reparera men en växt som försvinner går inte att återskapa. (Persson)

Växter är ett levande kulturarv som vittnar om omsorgsarbete som utförts, för att föra sorten vidare. Erik, vars farmor Inga Dahlgren gett namn till ärtorna 'Farmor Ingas ärtor' reflekterar kring detta i boken *Följ det gröna spåret!: bara fortsätt att ta hand om gamla nyttoväxter* (Magnusson 2020: 96–97):

Just kring min farmors ärtor så lägger jag mycket känslor och tankar. Det är ju ett faktiskt arv, något som min farmor har torkat, blötlagt, sått, vattnat, behandlat, kanske svurit kring, skördat, lagat middag på, och torkat igen. Tagit hand om och värnat om. Det är något i detta jag tycker är väldigt fint och gör att jag på ett sätt får väldigt stor respekt för, något som kan anses för en enkel ärt.

Människor tar hand om dahliaknölar och ärtor, som tack vare det mänskliga omsorgsarbetet kan leva vidare. Växterna ger tillbaka i form av vackra blommor, goda ärtor, minnet av en släkting eller andra sensoriska och kulturellt viktiga upplevelser.

Nazarea (2013) illustrerar hur det relationella bandet mellan människor och kulturarvssorter kan se ut i peruanska Cusco, där bönder samlar ihop nyskördade potatisar, sjunger för dem och vaggar dem som om de vore deras spädbarn. De

potatisar som ”vågar” försvinna blir utskälda när de återfinns. Bönderna ”promenerar med” sina frön för att visa upp och byta dem, för att berika deras groddplasma. ”För dem är biologisk mångfald livet själv, och kan inte behandlas som en vara eller en skyddsfaktor, som något separat från dem själva” (Nazarea 2013: 22, min översättning). Nazarea menar att dessa kulturminnen ”inbäddade i mat och plats gör det möjligt för småskaliga bönder och odlare att motstå en fullständig kapitulation inför det Vandana Shiva (1993) kallar ’sinnets monokulturer’” genom att fortsätta odla en mångfald av grödor ”upprätthållna av minnen om växternas estetiska, kulinariska och helande egenskaper, såväl som deras rituella betydelse och koppling till det förflutna” (2013: 22–23, min översättning).

Exemplet från Peru och citaten från Persson och Erik ovan visar hur relationen mellan människor och växter kan bli en ”social och kulturellt skapad sfär” där de ”sammanfogar beteenden, överlappar varandra och producerar nya samarbeten och nya former av omsorg som tar oss bort från enkla binära konstruktioner som ’natur’ och ’kultur’” (Sheperd 2025: 182, min översättning). Samtidigt som kulturarvssorter bör förstås som levande varelser med egna liv så är de formade och skapade genom mänsklig aktivitet (Börjeson & Nygård 2011; Phillips 2013). ”Det är inte naturen vi bevarar, det är mänskliga skapelser. Det är människan som har format kulturarvssorterna genetiskt och domesticerat dem, och därför har vi ett ansvar och intresse att bevara dem”, säger de Vahl.

Detta stämmer överens med Haraways (2003; 2008) tankar kring att vi har ett ansvar för de arter som vi har varit med och format, och formats av. Vi har *blivit till med* dessa växter – de har format vår vardag, våra landskap och våra liv, samtidigt som vi har format deras gener och liv genom ständigt urval, sparande och odlande. Om vi förlorar kulturarvssorterna förlorar vi också en del av oss själva – de bär på vår kulturhistoria, minnen, smaker, odlingssätt och praktiker och upplevelser som har format oss, försett oss med mat och gjort oss till de vi är (/var). Vi kan numera producera mat utan att odla dessa kulturarvssorter, eftersom vi har de modernare frösorterna, men då tappar vi kulturarv och minnen, sensoriska upplevelser, det relationella bandet mellan fröet och människan och odlingslandskapet, samt gener som kan fungera bättre i framtida klimat. Dessutom sviker vi vår etiska plikt att bevara de liv som vi har skapat och *blivit till med*, då de inte kan överleva utan oss.

Att lyfta historien kring och vikten av kulturarvssorter är därför nödvändigt för att vi ska kunna fortsätta vårt etiska ansvar gentemot dessa växter. Det som POM gjorde, att samla in historierna om växter och lyfta kulturarvsfrågorna i trädgården, var något nytt, menar de Vahl och Persson. Nationella Genbanken, som blev resultatet av det insamlade växtmaterialet från POM:s upprop, handlar lika mycket om att bevara historia som att bevara själva växten fysiskt, berättar Persson.

Historierna bakom de insamlade kulturarvsväxterna från POM:s upprop finns dokumenterade i bland annat böckerna *Klint Karins kålrot och Kurt Jönssons bondböna* (Leino et al. 2023), *Kulturarvsväxter för framtidens mångfald: köksväxter i Nationella genbanken* (Strese & de Vahl 2018) och *Pelargon i Nationella genbanken: fönsterträd med kulturarv* (Persson & Ireholm 2021). Böckerna är fyllda av gripande berättelser och små inblickar i historien, både den lilla personliga och större världshändelser.

”På så sätt är Sverige unikt, att vi i vår genbank bevarar både historia och prydnadsväxter. Att staten har satsat och finansierat detta bevarande under så många år är unikt”, menar Persson. Växterna rymmer enligt Persson både det stora, hela världens historia, och det lilla, personliga. ”De är små individer som man går och vattnar och tar hand om i det lilla, privata livet. Men det är också väldigt stort, de flesta krukväxtsorter kom till Europa från andra världsdelar genom stora historiska skeenden, som växterna på fönsterbrädan också vittnar om.”

Kulturarvssorter kan exempelvis bära på den stora och den lilla historien om de stora utvandringarna från Sverige till USA i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Böterna ’Cullenberg’, ’Hartley Jepsens bruna böter’ och ’Swedish Carna Brown’ är sorter som migranter tog med sig över Atlanten och har fortsatt odlas i den amerikanska jorden, som ett minne av det land som migranterna lämnade, och som ett sätt för svenskättlingarna att upprätthålla bandet till Sverige och sina släktingar (Leino et al. 2023). Sorterna har nu kunnat återföras till Sverige genom donationer från emigranternas släktingar, och bär på historien om utvandrarernas liv och fortsatta relationella band till Sverige genom odlandet av en del av landet de hade lämnat bakom sig. Nazarea (2013) menar att frön och mat är portaler till miljöer och sinnen som kan hjälpa migranter att minnas, och leva med, en bit av sitt ursprungsland. Fröer och växter som vårdas och tas med av människor när de migrerar kan också leva vidare och forma miljöer långt in i framtiden – exempelvis kan man idag urskilja de kvarter i New York där det har bott, och kanske fortfarande bor amerikaner med italienskt ursprung genom var det växer fikonsträd, som en gång togs med över Atlanten som dyrbara sticklingar insydda i kläderna på italienska migranter (*Our Plant Stories* 2023).

Hedin menar att det relationella bandet till våra växter ger oss möjlighet att interagera med ”varelser som är helt annorlunda än oss, men som vi är djupt förbundna med och fullständigt beroende av” (2025: 123, min översättning), vilket kan kopplas till Haraways idéer om att vi blir de vi är genom våra relationer med andra arter vilka både är avgörande för, och så annorlunda från, oss.

Omsorgsarbete från människor som har odlat, vårdat och sparat frö är alltså, tillsammans med ekologiska processer från *mer-än-mänskligt liv*, grunden till att vi har kvar kulturarvssorter idag. Dessa ligger till grund för de moderna frösorterna, som hotar deras fortsatta överlevnad då gamla frösorterna överges för

de nya, vilket illustrerar hur marknadsekonomin urholkar och nedvärderar underhållsekonomin som den vilar på.

5.3.2 Arbetaren bakom maten

Kulturarvssorter kan inte bara ge värdefulla gener för framtida förädling, det finns också stora vinster i att odla kulturarvssorter då de kan vara mer torktåliga, robusta och anpassningsbara i klimatkrisens tid.

Ansebo tror att kulturarvssorterna är något för de småskaliga odlarna att ägna sig åt, och att de kan nischa in sig och marknadsföra sig som något annat, för att inte behöva konkurrera med de stora odlarna. Vidare menar Ansebo att det är småskaliga odlingar som kan hantera den längre och mer ojämna skördeperioden som kommer med kulturarvssorterna. Moderna sorter har en jämnare mogningstid, vilket är av stor betydelse för stora jordbruk, särskilt monokulturer, där maskiner och exempelvis inhyrd personal ska skörda, helst vid samma tillfälle. På småskaliga odlingar kan man hantera en längre skördeperiod, det kan till och med vara gynnsamt att inte allt mognar samtidigt då man får ett längre skördefönster och en jämnare arbetsfördelning.

I boken *Perilous Bounty – The Looming Collapse of American Farming and How We Can Prevent It* (2020: 11) skriver Tom Philpott om detta dilemma – att melonodlare i Kalifornien måste välja mellan äldre kulturarvssorter med fantastisk smak, men ojämn mognadstid som kräver mycket arbetskraft under lång tid, och moderna melonsorter som mognar samtidigt och kräver färre arbetstimmar, men som saknar smak. I ett matsystem där kvantitet är den viktigaste parametern och lagar avsedda att stötta omsorgsarbete genom att ge jordbruksarbetare (som till stor del är migranter) rätt till minimilön blir det inte ekonomiskt försvarbart att välja de äldre melonsorterna.

Migrantarbetares omsorgsaktiviteter är inte något som specifikt har framkommit i mina intervjuer, då jag har fokuserat på en svensk kontext, men däremot visar ett citat från Ansebo att småskaliga kommersiella grönsaksodlare i Sverige också är under stor press från de marknadsekonomiska krafterna som inte värdesätter underhållsekonomin arbete:

Folk måste ha råd och vara villiga att betala det som produkterna kostar. Det är den svåra dubbla sanningen och stora utmaningen i att mat är för billigt i butikerna idag, tack vare att den storskaliga produktionen pressar ned priserna på bekostnad av naturen och arbetarna, men att alla självklart ska ha råd med mat. Det behövs mer stöttning för småbrukare, så att de ska kunna gå runt på sitt arbete och inte köra slut på sig själva. Det är många som startar med mycket driv och fina idéer, men som kör slut på sig själva och lägger ned efter några år.

Ansebos citat belyser hur de låga priserna i marknadsekonomin möjliggörs av underhållsekonomin och av att omsorgsprocesserna från odlare och *mer-än-mänskligt liv* inte räknas in i priset vi betalar för mat.

Genom att odla och belysa det relationella bandet till kulturarvsväxter kan ett annat matsystem växa fram, där man är villig att betala mer för att underhållsekonomin har respekterats och stöttats. de Vahl tror att kulturarvssorterna har möjlighet att säljas tillsammans med sin historia, som ett sätt att kunna ta mer betalt för de mervärden som maten ger.

5.3.3 Ouppmärksammas kvinnohistoria

Att bevara och lyfta kulturarvet av köks- och trädgårdsväxter kan också vara att synliggöra kvinnohistoria och omsorgsarbete som utförts av kvinnor. Persson berättar:

Många av växterna jag jobbar med [lökar och knölar] och perenner är det äldre kvinnor som har hört av sig om. Deras kvinnohistoria är inte nedskriven. Den äldre litteratur som har skrivits är 95% skriven av män, som har andra perspektiv och vinklar och har fokuserat på annat som de tycker är viktigt. Det är väldigt få som har skrivit om dessa växter och perspektiv, men nästan alla växter bär på en historia. Det kan vara ett bröllop, en begravning, ett flytt eller dop. Det är sorter som har gått i arv i flera generationer. (Persson)

Magnusson (2020) menar att anteckningsböcker för vad som har skördats utgjorde viktiga redskap i matplaneringen för året förr i tiden. ”Detta var kvinnornas livsviktiga – men oavlönade arbete – som blev synligt” (Magnusson 2020: 75). Att bevara kulturarvssorter av köks- och trädgårdsväxter och synliggöra deras historia är på så sätt att lyfta kvinnors historia, särskilt de som odlade och försörjde sin familj med mat. Som ICE-modellen och Puig de la Bellacasa (2011) konstaterar blir kvinnors omsorgsaktiviteter nedvärderade och bortviftade. Köks- och trädgårdsväxter är historiskt något som sköts av kvinnor, och trädgårdsarbete kan viftas bort som något ytligt och oviktigt som kvinnor ägnar sig åt. Persson och de Vahl vittnar om att bevarande av trädgårdsväxter inte är lika självklart för alla som bevarande av lantbruksgrödor eller andra ätbara växter.

Att bevara trädgårdsväxter har setts som puttinuttigt, något gulligt och inte lika viktigt. När vi startade [Nationella Genbanken] fanns redan Nordgen och det var många som tyckte ‘varför ska vi bevara trädgårdsväxter?’ De har sköts av kvinnan i hemmet, lite på sidan om när de har haft tid, men de kan betyda så mycket. Tänk att få dofta på samma blomma som en kvinna för 100 år sedan och att få äta samma sorts äpple som någon för 200 år sedan, med samma smak och samma doft. (Persson)

Det är märkligt att en ros ska behöva tävla mot en ärtä i nyttighet. När det gäller äldre byggnader eller andra museiföremål är det ingen som tycker att arbetskläder är viktigare än festkläder, de är lika stor del av kulturarvet. (de Vahl)

Bevarande av kulturarvssorter kan hjälpa oss att återknyta och relatera till kvinnor i historien genom att ta del av samma sensoriska upplevelser som dem, samt belysa och uppskatta deras omsorgsarbete som har gett oss den odlade mångfald

vi har idag. Bevarande av köks- och trädgårdsväxter har ej ansetts lika viktigt som bevarande av lantbruksgrödor, vilket kan kopplas till marknadsekonominns prioritering av sådant som är lönsamt, snarare än växter som har varit viktiga på en personlig och emotionell nivå. Detta går att tolka som att köks- och trädgårdsväxter, på grund av sin koppling till kvinnan i hemmet, och sin mindre skala, har nedvärderats och blivit underdokumenterat, och av vissa inte ses som så viktigt att bevara.

Samtidigt som dessa omsorgsaktiviteter har behandlats som perifera och liten vikt har lagts vid kulturhistorien de bär på, så har det historiskt varit viktigt att sköta om sina kruk- och trädgårdsväxter för att anses som en bra hemmafru (Nolin 2023; Sheperd 2025). Växterna har varit en signal om att man kan uppfylla den kvinnliga rollen av att ta hand om hus och hem. Omsorgsarbetet har alltså inte haft hög status, men ändå varit nödvändigt för att kvinnor ska uppfylla sin roll, och för familjen att passa in i samhället. Detta visar återigen hur marknadsekonomin vilar på underhållsekonomin och att omsorgsarbete nedvärderas, men samtidigt är nödvändigt.

5.4 Sammanflätade ekonomier

Det råder delade meningar kring vilket av bevaringsystemen som är viktigast – *in situ* eller *ex situ* – och vilka konsekvenser de får (Veveto & Welch 2013; Montenegro de Wit 2017). Fowler (2013) menar att de som förespråkar den ena bevaringsmetoden också borde stötta den andra, då både *ex situ* och *in situ*-system innehåller material som det andra systemet inte har. Inget system är perfekt, därför behövs båda (Fowler 2013).

Genbankers *ex situ*-bevarande kan vara ett sätt för marknadsekonomin att uppmärksamma att de genetiska resurserna är viktiga – men detta görs som regel inom den industrialiserade ekonomins logik. Phillips (2013: 217) menar att ”genom att betrakta fröer som växtgenetiska resurser för livsmedel och jordbruk och främja detta tankesätt genom att omvandla frön till accessioner i genbanker omformas inte bara inte bara frön och de som sparar frön på sätt som ignorerar deras komplexa relationer och historia, det underlättar även kommersiella förädlingskulturer som i högre grad kontrolleras av företag” (min översättning). Genbanker uppfyller bevarandefunktionen inom marknadsekonominns logik, genom effektivisering, rationalitet och skalfördelar. Genbankerna fyller vissa syften, men inte alla då fröerna som bevaras *ex situ* inte kan anpassa sig och *bli till med* det ständigt förändrande odlingslandskapet och klimatet, såsom fröerna vid *in situ*-odling kan (Kriget om fröerna 2026).

Det är inte heller alla växter som är lämpliga att bevara *ex situ*. Chrominski, som jobbar på Nordgen, berättar om svårigheterna att få ramslöksfröer att gro i labb. ”Vid försök att säkra ramslök i genbanken var det svårt att få dem att gro, det gick inte att avbryta frövilan. De verkade som att de behövde sin naturliga

miljö för att gro.” Trots att man försökte simulera olika processer som händer med fröet i naturen, såsom stratifiering och att ligga i syra för att simulera fåglars matsäck, ville inte ramslöksfröerna gro i labbet. När fröernas livskraft undersöktes med tetrazolium-test (ett sätt att undersöka livskraften i fröer) visade det sig att embryot levde, alltså att fröna levde. ”Men något saknades, de ville inte gro i labbet”, berättar Chrominski.

Detta går att tolka som att det saknades relationella processer och sällskap från *mer-än-mänskligt liv* – en omsorg från organismer som inte fanns i det sterila labbet. Trots att embryot levde och processer från naturen efterliknades så saknades något för att ramslöksfröet skulle vilja gro. Detta går ihop med vad Breen (2015) kallar för *seedness* – att fröer tappar sin ”fröighet” när de tas från sin plats och att de relationella banden bryts genom *ex situ*-bevarande. Breen (2015) visar hur fröer blir de som de är genom relationer till jorden, mikrolivet, människor och annat *mer-än-mänskligt liv* och hur ritualer och relationella handlingar som gör fröet till ett frö hindras när fröet bevaras *ex situ*, exempelvis djupt inne i permafrosten på genbanken i Svalbard. Breen undersöker hur amerikanska urfolk sparar fröer och varför de är negativt inställda till att skicka några av sina fröer för säkerhetsförvaring i genbanken på Svalbard. Enligt dem måste frön bevaras *in situ* för att relationerna som är nödvändiga för att fröet ska vara ett frö ska kunna upprätthållas. Fröna förstås som levande varelser som har relation till ”människan som planterade fröet, mikroberna som lever i jorden jämte fröna, jorden själv, den som skördar och de som använder och/eller konsumerar växten” (Breen 2015: 46, min översättning). Detta belyser hur fröer *blir till med* människor och *mer-än-mänskligt liv* genom odling, och hur *ex situ*-bevarande bryter detta relationella band som uppstår i odling, som gör ett frö till ett frö.

Det finns däremot sätt som genbankerna Nordgen och Nationella Genbanken möjliggör relationsskapande. På Nordgens hemsida kan man köpa årets fadderväxt 2026 – Bönan Birgitta. ”Som fadder till den utvalda fadderväxten för 2026 stöttar du vår fröodling och det ständigt pågående arbetet med att skörda nya friska frön att bevara för framtiden” (Nordgen 2026). Själva ordet ”fadder” belyser människans avgörande roll i att bevara mångfalden av kulturväxter och kan vara ett sätt att lyfta växterna i genbanken till något annat än ”växtmaterial”, och i stället odla relationella band.

Chrominski betonar att genbanker inte är ett museum – fröerna ska användas, inte bara bevaras. Nordgen har därmed som uppdrag att distribuera material gratis för forskning, utbildningssyfte och växtförädling. Även hobbyodlare har möjlighet att ta del av sorterna hos Nordgen, då de öppnar upp sin webbutik i mars varje år. Vissa sorter av potatis är så populära att de säljer slut på nolltid. Materialet ska enligt lag vara tillgängligt gratis för allmänheten, men de privatpersoner som beställer får betala en liten avgift för fraktkostnader.

Persson betonar att det är Sveriges befolkning som äger växterna som finns på genbankerna, eftersom de skänkts av privatpersoner. Nationella genbanken har som uppdrag att tillgängliggöra växtmaterial till befolkningen, och detta sker bland annat genom så kallade klonarkiv – trädgårdar som allmänheten kan besöka för att ta del av det lokala växtliga kulturarvet. Utöver att agera som säkerhetskopior för Nationella genbanken så förmedlar klonarkiven historien kring lokala kulturarvssorter och synliggör växterna för befolkningen. Detta möjliggör relationsskapande mellan människor och växter och är ett sätt att tillgängliggöra växterna för människor på ett sätt som inte bara som inte bara tillgängliggör växtmaterial, utan också lyfter växternas historia och visar hur de har levt och *blivit till med oss*.

Ett annat sätt som växtmaterialet blir tillgängligt för befolkningen är via varumärket *Grönt kulturarv*, som skapades för att tillgängliggöra de kulturarvsväxter som samlats in av POM till befolkningen och möjliggöra att de återgår till odling. Varumärket är framtaget av POM tillsammans med Elitplantstationen, E-planta ekonomisk förening och LRF Trädgård och är således en satsning från statligt håll för att bevara och sprida kulturarvsväxter. *Grönt kulturarvs*-växterna säljs tillsammans med sin historia, både genom namnet samt affischer och broschyrer som berättar om kulturarvet och personerna och platserna bakom växterna. Persson berättar att när man inte har lyckats hitta vad det är för sort så sätter man nya sortnamn. Namnet kan få namn utifrån tre kategorier – en person, en plats eller en händelse. Exempel på sortnamn är jätteprästkragen 'Bröllopgåvan' som har gått i arv på kvinnosidan av samma familj i Klagstorp i Skåne under minst fyra generationer, trädgårdsbönan 'Signe' och äpplet 'Åkerö'.

För att kunna få märkningen *Grönt kulturarv* behöver kulturarvssorten kunna passa för uppfödning i stor skala och att odlas och säljas i kruka. Detta innebär ett urval där enbart kulturarvssorter som passar handelns infrastruktur har chans att spridas genom märkningen *Grönt kulturarv*. Eftersom det gamla växtmaterialet ofta har samlat på sig sjukdomar under åren så virustestas sticklingarna som skickas till Elitplantstationen som har i uppdrag att uppfödka materialet till försäljning. Kulturarvsväxterna måste alltså kunna passa in i den storskaliga, vinstdrivande produktionen av växtmaterial för att kunna få märkningen *Grönt kulturarv* och ha möjlighet att fortleva. Trots att märkningens syfte inte i första hand är att vara vinstdrivande så kan den ses som en del av marknadsekonomin eftersom produktionen och försäljningen av *Grönt kulturarvs*-växter liknar, och behöver konkurrera med andra saluförda växter på marknaden. Något som däremot särskiljer *Grönt kulturarvs*-växterna från andra växter i handeln är att det finns en ambition och syfte från statligt håll att tillgängliggöra växterna för bevarandesyfte och för att tillgängliggöra kulturarvsväxterna för befolkningen. Detta kan ses som att *Grönt kulturarvs*-växter är en hybrid mellan marknadsekonomin och omsorgsekonomin.

Samtidigt som *ex situ*-bevarande kan hindra relationella band mellan människor och fröer och mellan fröer och odlingslandskapet (Phillips 2013; Breen 2015; *Kriget om fröerna* 2026) bidrar genbankerna till relationsskapande genom att tillgängliggöra material till allmänheten. Detta är ett bra sätt att få tag på gamla kulturarvssorter om man saknar social ingång till ett *in situ*-system. Märkningen *Grönt kulturarv* möjliggörs genom *ex situ*-bevarandet och är en form av massproduktion av plantor i linje med marknadsekonomin, men som sprider kulturarvssorter och på så sätt stöttar dess överlevnad och möjliggör att fler bevarar dem *in situ* i sina trädgårdar.

På samma sätt som Fowler (2013) konstaterar att både *in situ* och *ex situ* behövs är alla delar av ICE-modellen viktiga – vi behöver både marknadsekonomin och underhållsekonomin för att nå en hållbar ekonomi. Köpet vid Sesams monter är ett exempel på hur monetära utbyten kan vara med och stötta underhållsekonomin – genom att köpa en fröpåse av ‘Mor Kristins böna’ får jag inte bara tillgång till ett levande kulturarv som jag kan fortsätta att förvalta och glädjas av, jag bidrar också till Fröaktionen som stöttar småskaliga kvinnliga bönders rättigheter till deras frö i södra Afrika. Det är ett monetärt köp som sprider omsorg och stöttar underhållsekonomin, genom att främja ett småskaligt jordbruk som sker på agroekologiska grunder och stöttar kvinnors självbestämmande och livsmöjligheter (Afrikagrupperna 2020).

Det handlar alltså inte om enbart *in situ* eller *ex situ*, eller marknadsekonomin kontra underhållsekonomin – alla behövs. Vi kan genom monetära köp stötta underhållsekonomin och *ex situ*-system kan tillgängliggöra och synliggöra historierna och relationerna bakom kulturarvssorter. Genbanker som Nordgen och Nationella Genbanken har en samlad expertis som kan lyfta och förvalta historierna bakom växterna, så att Sveriges befolkning kan fortsätta odla det relationella bandet med dessa kulturarvsväxter såsom tidigare generationer har gjort.

Både *ex situ* och *in situ*-system behövs för att hållbart och långsiktigt kunna förvalta kulturarvssorter. Beroendet mellan de två olika systemen för bevarande liknar beroendet mellan marknadsekonomi och underhållsekonomin. Genbankerna behöver relationen till odlingen, och odlingen behöver också genbankerna. Genbankerna uppfyller bevarandearbetet på ett effektivt och rationellt sätt, men känslor, lokala kontext och relationer får ofta mindre utrymme. Känslor och relationer är en förutsättning för att vi ska bry oss om, och vilja fortsätta leva med andra arter. Det sätt som delvis Nordgen, men främst Nationella Genbanken arbetar med att lyfta historien bakom växterna och tillgängliggöra dem för befolkningen visar att *ex-situ*-bevarande inte behöver ske på bekostnad av att lägga vikt vid relationer.

6. Avslutning: Vilken plats kan kulturarvssorter ha i ett mer hållbart matsystem?

Dagens matsystem bygger på att underhållsekonomin nedvärderas. Marknadsekonomin ger oss billig mat genom systematisk exploatering av jordbruksarbetare och *mer-än-mänskligt liv*, och urholkar därmed den underhållsekonomi som marknadsekonomin är beroende av. Kan kulturarvssorter och odlandet av eget och delat frö bidra till ett mer hållbart matsystem där underhållsekonomin stötts, snarare än exploateras?

Min uppsats ger exempel på hur odling av kulturarvssorter och fröbyten kan skapa relationer mellan människor och *mer-än-mänskligt liv*, vilket kan omforma hur vi ser på ekonomi och matsystemet. Studien visar hur kulturarvssorter och odlande av eget och delat frö kan synliggöra omsorgsarbete, vilket kan hjälpa oss att värdesätta underhållsekonomin och skapa ett matsystem bortom marknadsekonomin logik. Kulturarvssorter kan fungera som relationella budbärare inom matsystemet, som förmedlar hur maten vi äter påverkar den biologiska mångfalden, odlingslandskap och huruvida den stöttar eller exploaterar underhållsekonomin. Kulturarvssorterna kan hjälpa oss att situera oss som varelser som lever på jorden tillsammans med andra, och belysa vårt ansvar för att, som Plumwood formulerar sig ”(om)placera människor i ekologiska termer och icke-människor i etiska termer” (i Phillips 2013: 158, min översättning). Genom att uppmärksamma konsumenter på hur kulturarvssorter har *blivit till med* oss och synliggöra växternas förankring i vår kulturhistoria och våra landskap kan konsumenter uppmärksammas på livsmedelskedjan och bygga en relation till maten på tallriken, snarare än att se maten som en handelsvara. Jag har genom mina intervjuer visat att när vi har en relation till växter och inte ser dem som en produkt, så medför det ett ansvar. Kulturarvssorter kan hjälpa oss att återknyta det relationella bandet till *mer-än-mänskligt liv* och på så sätt bana väg för en ekonomi och ett livsmedelssystem som stöttar underhållsekonomin genom livsfrämjande odlingsmetoder där jordar, vattendrag, fåglar och annat liv respekteras och stötts, snarare än exploateras.

Att återuppta det relationella bandet med kulturarvssorter kan vara ett sätt att återupprätta vilka vi är– både ekologiskt och kulturellt. Vi tappar en del av oss själva och vår historia om vi går miste om kulturarvssorterna som vi har *blivit till med*, och att bevara och leva med dem kan göra oss grundade i platsen och ge oss kulturella, gastronomiska och emotionella upplevelser. Min uppsats visar hur kulturarvssorter med namn på platser och gamla släktingar kan vara en viktig del av människors identitet på ett sätt som köpt frö inte är, vilket betonar vikten av relationer för att kunna utöva omsorg och bevarandearbete. Att spara och dela

frön skapar och upprätthåller mellanmännsliga utbyten och kan stärka en delningsekonomi, där ansvar, tacksamhet och ömsesidighet ersätter marknadslogik. Fröbyten möjliggör utbyte och multiplicering av fröernas och relationernas gåvor.

Delningsekonomi och begreppet *bli till med* understryker ansvaret som medföljer relationer, och poängterar vårt förvaltningsansvar över kulturarvssorter. Att se kulturarvssorter som en gåva från tidigare människogenerationer som har förvaltat och tagit hand om dem, är ett sätt att se vårt ansvar för att fortsätta odla dessa fröer och värna om dem innan de försvinner helt. Min empiri visar hur sparandet och delandet av frö och förvaltandet av det odlade kulturarvet kan synliggöra omsorgsarbete från tidigare generationer, vilket kan uppmärksamma det omsorgsarbete som utförs av jordbruksarbetare i dagens matsystem. Genom att bygga relationella band till de människor som har utfört omsorgsarbete kan underhållsekonomi synliggöras, och på så sätt kan monetära köp stötta odlingar där underhållsekonomi främjas, i stället för att exploateras.

Vidare visar min studie hur sparandet och odlandet av eget och delat frö kan förstås som en politisk handling, för att bevara den genetiska mångfalden av grödor och motverka fröföretags makt över fröer och hur de odlas. Att spara eget frö motverkar *avskolnings*-processer och ger odlare självbestämmande över deras egen odling, vilket möjliggör en högkvalitativ fröodling där fröna *blir till med* landskapet, i stället för att odlas under andra klimatförutsättningar i storskaliga odlingar på bekostnad av underhållsekonomi. Att spara eget frö ger odlare autonomi, vilket kan vara en väg för att bryta upp existerande maktmonopol inom dagens jordbruks- och livsmedelssystem, för att bygga mer autonoma och lokalt anpassade matsystem där människor, kulturarvssorter och annat *mer-än-mänskligt liv* kan frodas och fortsätta *bli till med* varandra. Kunskapen kring och förvaltandet av kulturarvssorter kan hjälpa oss att föra vidare vårt kulturarv, och haka i kunskapslänken mellan hur våra förfäder levde med, och odlade i landskapet, för att bygga autonomi och resiliens i tider av kriser och chocker.

Kulturarvssorter kan alltså genom de relationella banden till människor och annat *mer-än-mänskligt liv* hjälpa oss att skapa matsystem som upprätthåller kulturarv och värnar om underhållsekonomi, vars omsorgsprocesser ger oss mat på tallriken. Min studie visar att praktiken att odla och leva vidare med kulturarvssorter inte bara kan ses som vårt relationella ansvar, det är också något som kan berika våra liv och odlingslandskap, och agera som en länk mellan dåtida människoliv och ekosystem och framtida mer hållbara matsystem där omsorg och biologisk mångfald kan blomstra.

Referenser

- Adams, T. E., Ellis, C. & Jones, S. H. (2017). Autoethnography. I: Matthes, J. (red.) *The International Encyclopedia of Communication Research Methods*. John Wiley & Sons, 1–11.
- Afrikagrupperna (2020). *Våra lokala fröer är vår mat och vår medicin*.
<https://afrikagrupperna.se/tag/froaktion> [2026-04-28]
- Andréasson, J. & Sommarin, B. (2014). *Frö för framtiden: småskalig odling av köksväxtfrö: en handbok*. Dalby: Föreningen Sesam.
- Augère-Granier, M. (2021). *Migrant seasonal workers in the European agricultural sector*. EPRS: European Parliamentary Research Service.
[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2021\)689347](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2021)689347) [2026-04-18]
- Bankovska, A., & Lukasik, K. (2025). Care as a method and methods for care: Researching multispecies relationships in urban gardens in Finland. *Urban Planning*. 10, 1–23.
- Berg, D. (2025). Sveriges självförsörjning av mat – åsikterna går isär om behovet. *SVT Nyheter*, 29 januari. https://www.svt.se/nyheter/inrikes/borde-sverige-bli-mer-sjalfvorsorjande?utm_source=chatgpt.com [2026-05-19]
- Best, B. (2013). *Saving Seeds, Preserving Taste: Heirloom Seed Savers in Appalachia*. Ohio University Press.
- Björklund, S. (2018). *Omsorgsetiken som moralteori – En feministisk teori om omsorg*. Umeå Universitet. Institutionen för idé- och samhällsstudier. <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:1223527&dswid=-2260>
- Breen, S. D. (2015). Saving seeds: The Svalbard Global Seed Vault, Native American seed savers, and problems of property. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*. 5(2), 39–52.
- Bryman, A. (2002). Kvalitativa intervjuer. I: *Samhällsvetenskapliga metoder*. 1 uppl., Malmö: Liber ekonomi, 299–312.
- Burén, A. (2023). Om uppmärksamhet. I: *Närhet och distans: religionsvetenskapliga essäer*. Göteborg: Makadam, s. 10–17.
- Börjeson, A. & Nygårds, L. (2011). *Amatör och bevarandesorter*. Jordbruksverket.
- Castillo Rojas-Marcos, J. & Molinero Gerbeau, Y. (2023). Migrant work is European agroindustry's biggest source of wealth and shame. *The Conversation*, 20 december. <https://theconversation.com/migrant-work-is-european-agroindustrys-biggest-source-of-wealth-and-shame-219864> [2026-04-28]
- Clapp, J. (2020). *Food*. 3 uppl., England: Polity Press.
- Cosier, S. (2021). For Thousands of Years, Indigenous Tribes Have Been Planting for the Future. *NRDC*, 30 november. <https://www.nrdc.org/stories/thousands-years-indigenous-tribes-have-been-planting-future> [2026-03-25]

- Dengler, C. & Strunk, B. (2018). The Monetized Economy Versus Care and the Environment: Degrowth Perspectives on Reconciling an Antagonism. *Feminist Economics*. 24(3), 160–183.
- Ellen, R. & Platten, S. (2011). The social life of seeds: the role of networks of relationships in the dispersal and cultural selection of plant germplasm. *Journal of the Royal Anthropological Institute (N.S.)*. 7, 563–584.
- FAO (2010). Crop biodiversity: use it or lose it. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 26 oktober. https://www.fao.org/newsroom/detail/Crop-biodiversity-use-it-or-lose-it/en?utm_ [2026-05-19]
- FAO (2009). *International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture*. Rom: Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://faolex.fao.org/treaty/docs/tre000005E.pdf> [2026-05-19]
- FAO (2020). *094 Responsible Agriculture: Fighting Labour Exploitation in the Agricultural Sector*. <https://www.fao.org/cfs/cfs-old/home/plenary/cfs45/side-events/094/en/> [2026-03-25]
- Fischer, K. (2022). Why Africa's New Green Revolution is failing – Maize as a commodity and anti-commodity in South Africa. *Geoforum*. 130, 96–104.
- Fitzgerald, D. (1993). Farmers deskilled: Hybrid corn and farmers' work. *Technology and Culture*. 34(2), 324–343.
- Flachs, A., & Stone, G. D. (2019). Farmer knowledge across the commodification spectrum: Rice, cotton, and vegetables in Telangana, India. *Journal of Agrarian Change*. 19(4), 614–634.
- FN (2026). *Situationen i Hormuzsundet väcker farhågor om global livsmedelskris*. 14 april. <https://unric.org/sv/situationen-i-hormuzsundet-vacker-farhagor-om-global-livsmedelskris/> [2026-05-19]
- Fowler, C. (2013). Complementarity and Conflict: In Situ and Ex Situ Approaches to Conserving Plant Genetic Resources. I: Nazarea, V. D., Rhoades, R. E. & Andrews-Swann, J. E. (red.) *Seeds of Resistance, Seeds of Hope: Place and Agency in the Conservation of Biodiversity*. University of Arizona Press, 196–213.
- Fröalliansen (2025). <https://www.froalliansen.se/> [2026-05-20]
- Gan, E. (2019). Sorting seeds into racialized futures and pasts. *Catalyst: Feminism, Theory, Technoscience*. 5(2), 1–3.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological Theory and Women's development*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 24–39.
- Haraway, D. (2003). *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Others*. Chicago: Prickly Paradigm.
- Haraway, D. (2008). *When species meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Harboe, T. (2013). *Grundläggande metod: den samhällsvetenskapliga uppsatsen*. 1 uppl., Malmö: Gleerup.

- Hedin, G. (2025). The Art of Caring for Plants. I: Leth-Espensen, P. & Harrits, C. (red.) *Plant fever. The world on the Windowsill*. 1 uppl., Köpenhamn: The Hirschsprung Collection. Ordrupgaard and Aarhus University Press, 110–123.
- Kaijser, L. & Öhlander, M. (1999). *Etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Kilwinger, F., Almekinders, C. & Van Dam, Y. (2025). Contrasting narratives of change? Recent approaches in seed system development. *Agricultural Systems*.
- Kimmerer, R. W. (2017). Speaking of nature: Finding language that affirms our kinship with the natural world. *Orion Magazine*, 12 juni.
<https://orionmagazine.org/article/speaking-of-nature/> [2026-05-23]
- Kimmerer, R. W. (2020). *Braiding sweetgrass: indigenous wisdom, scientific knowledge and the teachings of plants*. London: Penguin Books Ltd.
- Komposch, N., Schurr, C. & Escriva, A. (2024). Intimate liminality in Spain's berry industry. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 49, 1–14.
- Kriget om fröerna* (2026). [Dokumentär]. Regisserad av Tina-Marie Qwiberg. Tina-Marie Qwiberg AB. Tillgänglig: SVT Play.
<https://www.svtplay.se/video/e4zX9Z6/kriget-om-froerna> [2026-04-29]
- Leino, M.W., Nygårds, L. & Börjeson, A. (2023). *Klint Karins kålrot och Kurt Jönssons bondböna: svenska lokalsorter och deras historia*. 1 uppl., Lomma: SLU.
- Leino, M.W., Naess, H. & Ögren, E. (2024). *Ekologisk fröproduktion – en handbok*. Version 1.1.
- Liljemalm, A. (2020). *Frö: på jakt efter framtidens mat*. Stockholm: Natur & kultur.
- LRF (2025). *Försörjningsgrad*. <https://www.lrf.se/las-mer/forsorjningsgrad/#block-1-sveriges-sjalfvforsorjningsgrad> [2026-05-19]
- Magnusson, A. (2020). *Följ det gröna spåret!: bara fortsatt att ta hand om gamla nyttoväxter*. Leksand: Agneta Magnusson Kultur.
- Magnusson, A. (2021). *Ett evigt odlande: ett årsvarv om vårt gröna arv*. Leksand: Agneta Magnusson Kultur.
- Marshak, M., Wickson, F., Herrero, A., & Wynberg, R. (2021). Losing practices, relationships and agency: Ecological deskilling as a consequence of the uptake of modern seed varieties among South African smallholders. *Agroecology and Sustainable Food Systems*. 45(8), 1189–1212.
- Martin-Prével, A. (2017). *Down on the Seed: The World Bank enables Corporate Takeover of Seeds*. The Oakland Institute.
<https://www.oaklandinstitute.org/report/our-land-our-business/down-seed> [2026-05-23]
- Montenegro de Wit, M. (2017). Stealing into the wild: conservation science, plant breeding and the makings of new seed enclosures. *The Journal of Peasant Studies*. 44(1), 169–212.
- Möller, V. (2024). Vill få oss att inse tomaternas verkliga pris. *Tidningen Syre*, 13 juni.
<https://tidningensyre.se/2024/13-juni-2024/vill-fa-oss-att-inse-tomaternas-verkliga-pris/> [2026-05-18]

- Nazarea, V. D. (2013). Temptation to Hope: From the "Idea" to the Milieu of Biodiversity. I: Nazarea, V. D., Rhoades, R. E. & Andrews-Swann, J. E. (red.) *Seeds of Resistance, Seeds of Hope: Place and Agency in the Conservation of Biodiversity*. University of Arizona Press, 19–41.
- Nolin, C. (2023). Kvinnans roll för trädgården och hemmet. I: *Svensk trädgårdshistoria 1800- och 1900-tal*. Stockholm: Kungliga Vitterhetsakademien, 56–57.
- Nordfrö (2026). *Om oss*. <https://www.nordfro.se/om-oss/> [2026-05-20]
- Nordgen (2026). *Fadderväxt 2026: "Bönan Birgitta"*. https://shop.nordgen.org/products/faddervaxt-2025-bonan-birgitta?_pos=1&_sid=7c97619d0&_ss=r [2026-03-17]
- Olausson, I. & Bohman, M. (2021). Från småskaligt och närodlat till en global handel. Hundra år av tillväxt och omvandling för svensk trädgårdsproduktion. *Historisk tidskrift*. 2, 235–259.
- Osorio-Tejada, J. L., Rebrov, E. & Hessel, V. (2023). Internalisation of environmental costs of decentralised nitrogen fertilisers production. *The International Journal of Life Cycle Assessment*. 28, 1590–1603.
- Our Plant Stories (2023). #3 Fig Tree [Podcast]. Sally Flatman, 14 april. <https://www.ourplantstories.com/episodes/blog-post-title-three-c2kpi> [2026-05-08]
- Oxfam (2024). *Essential but Invisible and Exploited – A Literature Review of Migrant Workers' Experiences in European Agriculture*. Oxfam International. <https://policy-practice.oxfam.org/resources/essential-but-invisible-and-exploited-a-literature-review-of-migrant-workers-ex-621604/> [2026-04-10]
- Persson, K. & Ireholm, A. (2021). *Pelargoner i Nationella genbanken: fönsterträd med kulturarv*. 1 uppl., Lomma: SLU.
- Phillips, C. (2013). *Saving more than seeds: practices and politics of seed saving*. Farnham, Surrey: Ashgate.
- Philpott, T. (2020). *Perilous bounty: the looming collapse of American farming and how to prevent it*. New York, NY: Bloomsbury Publishing.
- Portocarrero Lacayo, A. V. (2024). Care is the new radical: food and climate approaches from a peasant feminist perspective. *The Journal of Peasant Studies*. 51(6), 1285–1302.
- Pottinger, L. (2017). Planting the seeds of a quiet activism. *Area*. 49(2), 215–222.
- Puatasso, M., Aistara, G., Barnaud, A., Caillon, S., Clouvel, P., Coomes, O. T., Delêtre, M., Demeulenaere, E., De Santis, P., Döring, T., Eloy, L., Emperaire, L., Garine, E., Goldringer, I., Jarvis, D., Joly, H. I., Leclerc, C., Louafi, S., Martin, P., Massol, F., McGuire, S., McKey, D., Padoch, C., Soler, C., Thomas, M. & Tramontini, S. (2012). Seed exchange networks for agrobiodiversity conservation. A review. *Agronomy for Sustainable Development*. 33(1), 151–175.
- Puig de la Bellacasa, M. (2011). Matters of care in technoscience: Assembling neglected things. *Social Studies of Science*. 41(1), 85–106.

- Puig de la Bellacasa, M. (2012). 'Nothing comes without its world': thinking with care. *The Sociological Review*. 60(2), 197–216.
- Puig de la Bellacasa, M. (2014). Making time for soil. Technoscientific futurity and the pace of care. *Social Studies of Science*. 45(5), 691–716.
- Ressio, A. C. (2022). What is more-than-human care? And what can it do? *The Anthropocene and More-Than-Human World Writing Workshop Series*. [Blogg]. 19 februari.
<https://anthropoceneandthemorethanhumanworldwritingworkshop.com/2022/02/19/what-is-more-than-human-care-and-what-can-it-do/> [2026-04-25]
- Rhodes, M. A. II & Bartoszek, J. (2025). Eponyms, Heirlooms, Living Memory, and the Planty Memorialization of People. *GeoHumanities*. 11(2), 474–491.
- Robson, C. & McCartan, K. (2016). *Real world research: a resource for users of social research methods in applied settings*. 4 uppl., John Wiley & Sons Ltd.
- Saltzman, K. & Sjöholm, C. (2019). Att dela och dela med sig – trädgårdsväxter, kulturarv och ekonomi. I: Petersson McIntyre, M., Johansson, B. & Sörum, N. (red.) *Konsumtionskultur: innebörder och praktiker: en vänbok till Helene Brembeck*. Göteborg: Makadam, 116–131.
- Sheperd, N. (2025). My pelargoniums. I: Leth-Espensen, P. & Harrits, C. (red.) *Plant fever. The world on the Windowsill*. 1 uppl., Köpenhamn: The Hirschsprung Collection. Ordbrugard and Aarhus University Press, 178–185.
- Stone, G. D. (2007). Agricultural deskilling and the spread of genetically modified cotton in Warangal. *Current anthropology*, 48(1), 67–103.
- Strese, E. & de Vahl, E. (2018). *Kulturarvsväxter för framtidens mångfald: köksväxter i Nationella genbanken*. 1 uppl., Uppsala: SLU.
- Sovová, L., Jehlička, P. & Daněk, P. (2021). Growing the Beautiful Anthropocene: Ethics of Care in East European Food Gardens. *Sustainability*, 13, 5193.
- Tsing, A. (2012). Unruly Edges: Mushrooms as Companion Species: For Donna Haraway. *Environmental Humanities*. 1(1), 141–154.
- van Niekerk, J., & Wynberg, R. (2017). Traditional seed and exchange systems cement social relations and provide a safety net: A case study from KwaZulu-Natal, South Africa. *Agroecology and Sustainable Food Systems*. 41(9–10), 1099–1123.
- Veteto, J. R. & Welch, K. (2013). Food from the Ancestors: Documentation, Conservation and Revival of Eastern Cherokee Heirloom Plants. I: Nazarea, V. D., Rhoades, R. E. & Andrews-Swann, J. E. (red.) *Seeds of Resistance, Seeds of Hope: Place and Agency in the Conservation of Biodiversity*. University of Arizona Press, 65–84.
- Wei, Z., Hoffland, E., Zhuang, M., Hellegers, P. & Cui, Z. (2021). Organic input to reduce nitrogen export via leaching and runoff: A global meta-analysis. *Environmental Pollution*, 291.
- Whittingham, J. (2018). *The "Silent Scream" of "Pathetic Seeds": Exploring a Feminist Ethics of Care as a mean to Broaden the Scope of Current GM Crop Risk*

Assessment Practices in South Africa. University of Cape Town. Department of Environmental and Geographical Sciences. <http://hdl.handle.net/11427/29848>
[2026-05-23]

Whittingham, J. & Wynberg, R. (2021). Is the Feminist Ethics of Care framework a useful lens for GM crops risk appraisal in the global south? *Technology in Society*. 64, 1–9.

Wright, K. (2014). Becoming-with. *Environmental Humanities*. 5, 277–281.

Populärvetenskaplig sammanfattning

Det moderna matsystemet bygger till stor del på att mat produceras så billigt som möjligt. Det görs genom storskalig produktion där både naturresurser och jordbruksarbetare ofta pressas hårt. Samtidigt osynliggörs mycket av det arbete som faktiskt krävs för att maten ska finnas på våra tallrikar – inte bara mänskligt arbete utan också de ekologiska processer som jord, mikroorganismer, pollinatörer och växterna själva bidrar med. Detta arbete kan förstås som en ”underhållsekonomi”, där liv upprätthålls genom kontinuerlig omsorg.

Denna studie undersöker vilken roll kulturarvssorter och fröbyten kan spela i ett mer hållbart matsystem. Kulturarvssorter är äldre sorter av grödor och trädgårdsväxter som har formats genom långvarigt samspel mellan människor och lokala odlingsmiljöer. De bär ofta på berättelser, lokala namn och kunskap om hur de har odlats och använts genom generationer.

Genom deltagande observation vid ett fröbytesevenemang, intervjuer med människor som jobbar med bevarande av den odlade mångfalden, samt sekundärkällor, visar studien att fröbyten och odling av kulturarvssorter inte bara handlar om att bevara växter, utan också om relationer. När människor byter fröer med varandra uppstår sociala band, men också ett annat sätt att förstå värdet av mat och odling. Fröerna upplevs inte enbart som varor, utan som något som bär på ansvar, historia och ömsesidighet.

Studien visar hur dessa relationer kan förändra hur vi ser på ekonomi. I kontrast till en marknadsekonomi, där frön och mat främst ses som produkter att köpa och sälja, kan fröbyten liknas vid en delningsekonomi där tacksamhet, ansvar och ömsesidighet är centrala. Att spara och dela fröer kan därför bidra till att synliggöra det omsorgsarbete som annars ofta förblir osynligt i livsmedelssystemet.

Ett viktigt resultat är att kulturarvssorter kan fungera som en bro mellan människor och allt annat liv i odlingslandskapet. Genom att odla sorter som är knutna till specifika platser, berättelser och traditioner blir det tydligare att mat inte bara är en produkt, utan något som är sammanflätat med ekosystem och historiska relationer. Detta kan i sin tur stärka känslan av ansvar för hur maten produceras och vilka konsekvenser den får för biologisk mångfald och ekosystem.

Samtidigt visar studien att fröodling kräver kunskap och omsorg. Att spara och föröka fröer på ett hållbart sätt är ett hantverk som bygger på erfarenhet och samarbete. Felaktig hantering kan i värsta fall leda till att sorter försvagas eller förloras. Därför blir kunskapsutbyte mellan odlare en central del av bevarandet.

Sammanfattningsvis visar studien att kulturarvssorter och fröbyten kan bidra till att synliggöra det omsorgsarbete som matsystemet vilar på och förändra hur vi förstår värdet av mat – från att främst handla om pris och effektivitet till att också handla om relationer, ansvar och långsiktig hållbarhet. På så sätt kan de spela en

roll i utvecklingen av ett mer hållbart och resilient matsystem där både människor och alla annan biologisk mångfald, inte minst kulturarvssorter, får större plats.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU kan publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver i sådana fall godkänna publiceringen. I samband med att du godkänner publicering kommer SLU även att behandla dina personuppgifter (namn) för att göra arbetet sökbart på internet. Du kan närsomhelst återkalla ditt godkännande genom att kontakta biblioteket.

Även om du väljer att inte publicera arbetet eller återkallar ditt godkännande så kommer det arkiveras digitalt enligt arkivlagstiftningen.

Du hittar länkar till SLU:s publiceringsavtal och SLU:s behandling av personuppgifter och dina rättigheter på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>

☒ JA, jag, Linn Hummelstrand har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse till att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.